

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ»**

**Студентки 2 курсу, 2-м групи,
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»**

**Лиховій
Олени Ігорівни**

**Науковий керівник
к.е.н.**

**Маркуц
Юлія Ігорівна**

**Гарант освітньої програми,
завідувач кафедри фінансів
заслужений діяч науки
і техніки України
доктор економічних наук, професор**

**Чугунов
Ігор Якович**

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	
1.1. Економічна сутність фінансового забезпечення місцевого самоврядування	6
1.2. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення місцевого самоврядування	10
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	
2.1. Особливості формування місцевих бюджетів України	17
2.2. Видатки місцевих бюджетів як фінансове забезпечення функцій органів місцевого самоврядування	26
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	
3.1. Пріоритети бюджетної політики щодо зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування	32
3.2. Середньострокове планування видатків місцевих бюджетів	44
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	66

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування є основою соціально-економічного розвитку територій. Виваженість і обґрунтованість формування доходів місцевих бюджетів впливає на спроможність органів місцевого самоврядування у повному обсязі здійснювати власні і делеговані повноваження, забезпечувати підвищення якісного рівня соціального захисту населення.

В сучасних умовах, забезпечення збалансованості та стійкості бюджетної системи передбачає здійснення децентралізації управління бюджетними коштами з метою досягнення оптимального рівня розподілу фінансових ресурсів між державним та місцевими бюджетами, що надасть можливість для підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. Важливим є підвищення ефективності механізмів та інструментів системи регулювання міжбюджетних відносин.

Питанням зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування присвячені наукові праці таких вітчизняних вчених: С. Буковинського, А. Буряченка, О. Василика, В. Гесця, А. Даниленка, В. Зайчикової, О. Кириленко, В. Кравченка, І. Лук'яненко, І. Луніної, Л. Лисяк, І. Лютого, В. Опаріна, Д. Полозенка, Г. П'ятаченка, Л. Тарангул, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Разом з тим, на даному етапі розвитку фінансово-економічних відносин, важливим є удосконалення бюджетної політики щодо міжбюджетного регулювання, створення інституційних умов для підвищення самодостатності місцевих бюджетів. Активізація можливостей органів місцевого самоврядування потребує більш раціонального використання фінансового потенціалу територій, доцільності врахування стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць в умовах економічних перетворень. Необхідним є посилення заінтересованості органів місцевого самоврядування у підвищенні рівня власних доходів, розробка дієвих підходів щодо розвитку системи управління місцевими фінансами. Доцільним є подальший розвиток методологічних засад

середньострокового планування місцевих бюджетів, що посилить ступінь обґрунтованості їх формування та підвищить стійкість бюджетної системи в цілому, підходів до підвищення ефективності фінансових інструментів забезпечення узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Метою дослідження є розкриття теоретичних та удосконалення методологічних засад фінансового забезпечення місцевого самоврядування як інструменту соціально-економічного розвитку територій.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити економічну сутність фінансового забезпечення місцевого самоврядування;
- узагальнити та систематизувати підходи щодо фінансового забезпечення місцевого самоврядування у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою;
- визначити методологічні засади системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування;
- виявити особливості становлення вітчизняної системи бюджетного механізму формування доходів бюджетів місцевого самоврядування;
- розкрити тенденції та з'ясувати роль видатків місцевих бюджетів як інструменту фінансового забезпечення функцій органів місцевого самоврядування;
- розвинути підходи щодо середньострокового планування місцевих бюджетів;
- визначити напрями зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування в умовах економічних перетворень.

Об'єктом дослідження є система фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання фінансового забезпечення місцевого самоврядування як інструменту соціально-економічного розвитку територій.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті економічної

сутності фінансового забезпечення місцевого самоврядування. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено зарубіжний досвід фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Методи наукового абстрагування, синтезу застосовано при розкритті підходів до зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань фінансового забезпечення місцевого самоврядування, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної фіскальної служби України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Рахункової палати України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення дослідження. У першому розділі досліджено теоретичні основи фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Розкрито економічну сутність фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Узагальнено та систематизовано підходи щодо фінансового забезпечення місцевого самоврядування у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. У другому розділі виявлено особливості становлення вітчизняної системи бюджетного механізму формування доходів бюджетів місцевого самоврядування. Розкрито тенденції та з'ясована роль видатків місцевих бюджетів як інструменту фінансового забезпечення функцій органів місцевого самоврядування. У третьому розділі визначено напрями зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні. Розвинуто підходи щодо середньострокового планування місцевих бюджетів.

У висновках наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в дослідженні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Економічна сутність фінансового забезпечення місцевого самоврядування

Фінансове забезпечення місцевого самоврядування є важливою складовою фінансово-бюджетної політики. Роль і значення місцевих бюджетів визначаються поставленими цілями та пріоритетами суспільного розвитку. Складовою сучасної бюджетної системи є місцеві фінанси, які у достатній мірі спроможні вирішувати стратегічні цілі і завдання бюджетної політики, бути надійною основою місцевого самоврядування. В умовах економічних перетворень важливим є посилення ролі органів місцевого самоврядування в системі управління фінансами держави.

Економічна сутність місцевих бюджетів як складова системи бюджетного регулювання полягає у сукупності фінансово-економічних відносин з приводу формування, перерозподілу, використання, фінансового вирівнювання муніципальних коштів, призначених для реалізації власних і делегованих завдань та функцій, затверджених відповідною місцевою радою[25]. Важливим є подальший розвиток методологічних засад розмежування та закріплення доходних та видаткових повноважень між рівнями бюджетної системи держави, що сприятиме узгодженню інтересів органів влади різних рівнів, підвищенню їх взаємної відповідальності та фінансової спроможності. Місцеві бюджети є вагомим джерелом фінансування адміністративно-територіальних одиниць, основою місцевих фінансів. Структура та обсяг дохідної частини місцевих бюджетів залежить від економічного та природного потенціалу територій і побудови системи міжбюджетних відносин.

На сучасному етапі трансформаційних перетворень економіки доцільним є удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин, посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів, підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів та посилення контролю і

відповідальності за дотримання бюджетного законодавства, забезпечення прозорості процесу формування та виконання місцевих бюджетів. Зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів, використання сучасних фінансових механізмів, спрямованих на ефективне використання бюджетних коштів є дієвим інструментом підвищення якісного рівня управління бюджетами адміністративно-територіальних одиниць. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування в управлінні фінансовими ресурсами підвищує їх ефективність, що сприятиме розвитку фінансового потенціалу територій. Удосконалення бюджетного механізму фінансового забезпечення територіальних громад є важливою складовою фінансово-економічного регулювання, що впливає на процес формування та виконання місцевих бюджетів, реалізацію дієвого механізму міжбюджетних відносин та стан соціально-економічного розвитку територій.

Основними шляхами покращання ефективності формування місцевих бюджетів є розширення джерел бюджетних надходжень, створення сприятливих умов для прискореного економічного зростання територій, розвитку підприємництва, підвищення ефективності використання комунальної власності територіальних громад, зміцнення доходної бази місцевих бюджетів.

Система формування видатків місцевих бюджетів є важливим інструментом впливу на розвиток соціально-економічної сфери територій. При цьому результативність бюджетної політики значним чином залежить від стану збалансованості місцевих бюджетів, рівня їх фінансової спроможності, напрямів використання бюджетних коштів. Важливим є розробка дієвих підходів щодо зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, запровадження ефективних інструментів регулювання міжбюджетних відносин, спрямованих на формування виваженої бюджетної політики на рівні місцевого самоврядування[177]. Основними принципами розподілу видаткових повноважень між рівнями бюджетної системи держави є принципи субсидіарності, ефективності, обґрунтованості, прозорості. Одним з вагомих показників дієвості бюджетного процесу є ефективність механізму

формування місцевих бюджетів у системі бюджетного регулювання. При цьому однією з основних функцій місцевого самоврядування є регулювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Доцільним є проведення інвентаризації державних цільових програм, що виконуються за рахунок коштів місцевих бюджетів та приведення їх у відповідність до наявних фінансових ресурсів. Важливим є подальший розвиток системи моніторингу та оцінки стану використання бюджетних коштів, встановлення відповідних критеріїв оцінки ефективності витрачання бюджетних коштів.

В сучасних умовах бюджетного реформування основними напрямками удосконалення системи місцевих бюджетів є підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів, рівня фінансової забезпеченості делегованих повноважень, збільшення інвестиційних ресурсів місцевих бюджетів, запровадження планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу.

Одним з основних чинників, який впливає на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць є система формування місцевих бюджетів. Останніми роками з метою підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів було прийнято ряд нормативно-правових актів, які в певній мірі сприяли покращенню фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Разом з тим, в умовах економічних перетворень важливим є удосконалення структури дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів, міжбюджетних відносин з урахуванням пріоритетів фінансової політики на середньострокову перспективу.

Планування місцевих бюджетів є достатньо складним процесом. Одним з напрямів ефективного формування дохідної частини бюджету є ретельний аналіз виконання кожного джерела доходу протягом попередніх років та врахування певних причин відхилення від передбачених показників. Доходи місцевих бюджетів є основою фінансового стану органів місцевого самоврядування та вагомою складовою розвитку територій. Від зміцнення

місцевих бюджетів залежить їх ступінь фінансової незалежності від державного бюджету. Доходи загального фонду місцевого бюджету складаються із доходів, необхідних для виконання власних повноважень (власних доходів), і доходів, необхідних для забезпечення виконання делегованих законом повноважень органів виконавчої влади (закріплених доходів).

Можливим напрямом розв'язання проблем фінансового забезпечення місцевих бюджетів є посилення зв'язку між соціально-економічним і бюджетним плануванням адміністративно-територіальних одиниць. На розрахунок доходів місцевих бюджетів практично не впливає соціально-економічна ситуація на території місцевого самоврядування та виконання програм розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Аналіз взаємовідносин державного та місцевих бюджетів України свідчить, що діюча система розподілу міжбюджетних трансфертів потребує подальшого удосконалення, рівень використання зазначених фінансових ресурсів забезпечуватиме якісне виконання місцевих бюджетів в цілому, фінансова забезпеченість місцевих бюджетів на даний час є недостатньою. Разом з тим, не всі органи місцевого самоврядування прагнуть фінансової самостійності та використовують можливості залучення до бюджетів додаткових обсягів фінансових ресурсів. Задля збільшення надходжень до місцевих бюджетів потрібно проводити постійний поглиблений економічний аналіз наявної доходної бази та рівня справляння обов'язкових платежів в розрізі кожної адміністративно-територіальної одиниці. Встановлена система міжбюджетного регулювання доходів місцевих бюджетів повинна стимулювати зацікавленість органів місцевого самоврядування у збільшенні власної доходної бази[52].

1.2. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення місцевого самоврядування

Використання досвіду зарубіжних країн у проведенні бюджетної політики щодо формування місцевих бюджетів з врахуванням зовнішньої економічної кон'юнктури є важливим для України. Накопичений досвід надасть можливість для подальшої стабілізації місцевих фінансів, забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Основною метою функціонування сучасних систем фінансового забезпечення місцевого самоврядування в розвинутих країнах є поліпшення умов діяльності органів місцевого самоврядування, необхідність ресурсного забезпечення виконання ними своїх функцій. Діяльність органів місцевого самоврядування сприяє підвищенню соціально-економічної стабільності в державі. Цим обумовлена необхідність підвищення ефективності організації системи фінансового забезпечення та важливість розвитку інституту місцевого самоврядування, який відіграє вагомий роль в соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Згідно європейських стандартів, фінансове вирівнювання є однією з необхідних умов бюджетної децентралізації та розвитку місцевого самоврядування, яке сприяє досягненню цілей економічної стабільності, проведенню політики стійкого і збалансованого розвитку територій[59].

У процесі фінансового забезпечення місцевого самоврядування реалізується низка важливих суспільних функцій: інституційна, узгоджувальна та організаційна. Інституційна функція здійснюється шляхом підтримки розвитку інституту місцевого самоврядування, зміцнення його фінансових засад, вдосконалення суспільно-економічних відносин з іншими державними і недержавними інституціями. Узгоджувальна функція базується на громадсько-державницькій природі органів місцевого самоврядування, їх приватноправовому і публічному характері, що дозволяє вирішувати нагальні проблеми, врівноважувати і погоджувати інтереси державного, приватного і громадського секторів на місцевому рівні державного управління у процесі

суспільного розвитку. Організаційна функція фінансового забезпечення місцевого самоврядування реалізується шляхом налагодження процесів кооперації і співробітництва в ході організації виробництва і надання громадянам місцевих суспільних благ.

Європейські принципи функціонування інституту місцевих податків і зборів полягають у наступному: справедливий розподіл місцевих податків і зборів з урахуванням платоспроможності платників податків і користі, яку вони одержують від послуг, що надаються, цими органами; достатньо високий рівень рентабельності і низький рівень адміністративно-управлінських витрат; транспарентність податкового навантаження для фізичних і юридичних осіб – платників податків; визнане право органів місцевого самоврядування змінювати при необхідності в рамках наперед встановлених обмежень обсяг зібраних ними податків; різниця між величиною місцевих податків, зібраних різними органами місцевого самоврядування, не повинна бути великою за винятком випадків, коли це пояснюється такими чинниками, як різний рівень послуг, що надаються; незначний рівень економічних (здійснювати мінімальний вплив на економічне зростання і економічну структуру муніципалітету), демографічних (не спричиняти міграцію мешканців) і соціальних (не викликати погіршення становища соціальних груп) наслідків; певна еластичність, яка б дозволяла коректувати обсяг податкових надходжень залежно від зміни рівня витрат[18].

Інститут громадських послуг, за європейськими стандартами, представлений різними формами, як виключно суспільними послугами, так і послугами, що надаються на комерційних засадах. Виключно комунальними послугами є законодавчо встановлені види послуг або де-факто монополії, зокрема безпека, поліція, контроль за землекористуванням, будівництво і обслуговування доріг тощо, які переважно фінансуються за рахунок податків чи трансфертів з державного бюджету. Комерційні послуги, фінансуються основним чином за рахунок споживачів. Це такі послуги, як водопостачання, кабельне телебачення тощо, а також місцевий транспорт, охорона здоров'я та

ін. Засоби фінансування цих послуг мають відповідати принципам суспільної солідарності, економічної раціональності, суспільному попиту, екологічним й іншим вимогам.

Згідно європейських стандартів, фінансове вирівнювання є однією з необхідних умов податкової децентралізації та розвитку місцевого самоврядування, яке сприяє досягненню цілей економічної стабільності, проведенню політики стійкого і збалансованого розвитку територій.

Фінансове вирівнювання передбачає застосування коефіцієнтів, що відтворюють місцеві потреби у витратах. Вони мають, згідно європейських стандартів: бути об'єктивними і не контролюватися безпосередньо органами місцевого самоврядування; не впливати на вільний вибір органів місцевого самоврядування в межах ресурсів, які вони мають в своєму розпорядженні; враховувати демографічні, географічні, соціальні і економічні особливості, що обумовлюють відмінність в рівні витрат.

Світовий досвід доводить, що проведення бюджетної реформи здійснюється за трьома основними напрямками: передача видаткових повноважень та відповідальності за їх виконання від центральних органів державної влади до їх представництв на місцевому рівні, органів місцевого самоврядування. Як результат, зростає самостійність місцевих органів влади у визначенні напрямів спрямування бюджетних коштів у межах встановлених державою лімітів їх використання; перехід від планування бюджету на один рік до середньострокового та стратегічного бюджетного планування, що передбачає розроблення багаторічних бюджетів. З методологічної точки зору багаторічний бюджет є методом бюджетування, використання якого передбачає формування бюджетних показників на середньо- та довгострокову перспективу із урахуванням прогнозів соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць; у бюджетний процес багатьох країн запроваджуються інструменти бюджетування, орієнтовані на результат та побудовані на основі розрахунку та оцінки показників ефективності виконання

органами державної влади функцій та повноважень, у тому числі в рамках використання програмно-цільового методу.

У більшості розвинутих країнах місцеві бюджети формуються за рахунок власних доходів. Основним джерелом надходжень до місцевих бюджетів країн-членів Європейського Союзу є поточні доходи. Подоходні податки, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості капіталу займають переважну частину всіх податкових надходжень місцевих бюджетів. Зокрема відповідний показник у 2017 році складає в таких країнах, як: Данія – 93%, Швеція – 100%, Латвія – 81%. Найнижча частка цих податків спостерігається у Іспанії до 20%[16].

Вагому частку у доходній частині місцевих бюджетів європейських країн становить податок на майно. Так, у 2017 році у Франції цей показник склав 75%, Польщі – 50%. Важливо відмітити, що в Болгарії даний показник в 2015 році склав - 100%. Внутрішні податки на товари і послуги складають переважну частину в таких країнах як Англія – 98,9%, Іспанія – 73,4%, відповідно в Чехії – 39,9 %, Румунії – 39,8%.

Важливо відмітити, що система фінансового вирівнювання враховуючи досвід зарубіжних країн складається з чотирьох елементів:

Зокрема, у Франції протягом останніх років спостерігається тенденція до надання органам місцевого самоврядування більшої гнучкості в отриманні надходжень, але разом з тим забезпечується більш високий рівень рівномірності завдяки різноманітним компенсаціям. Проте велика кількість органів місцевого самоврядування та відмінності в їхніх типах і розмірах ускладнює зазначений процес. До основних механізмів розподілу міжбюджетних трансфертів у Франції належать: загальна дотація комунам і департаментам; фінансована дотація за рахунок податку на додану вартість; компенсація надходжень у разі недоотримання податку на підприємництво, податку на майно та інших місцевих податків, основним чином за рахунок фонду вирівнювання податку на підприємництво, частина з якого виділяється префектами відповідних регіонів у рамках дотацій розвитку сільських територій

з метою сприяння розвитку міжкомунальних структур і сільських центрів; інвестиційні субсидії; загальна дотація децентралізації для компенсації нових функцій, переданих центральними органами місцевому самоврядуванню.

Розподіл доходів у Німеччині відбувається на основі складної системи, яка ґрунтується на частках розподілу надходжень від основних податків між федеральним урядом, землями й муніципалітетами, а також включає додаткові фінансові трансферти для забезпечення вирівнювання ресурсів і потреб. Стабільність забезпечується завдяки закріпленню часток податків на три роки. Розподіл обов'язків щодо використання видатків між федеральним рівнем і землями регулюється згідно принципу фінансування, який передбачає, що в разі, якщо від федеральних земель вимагається виконання функцій федерального уряду, їм мають надаватися необхідні для цього кошти. Відмінності у фінансовій спроможності федеральних земель збалансовуються завдяки горизонтальним взаємозалікам, які частково здійснюються шляхом закріплення різних часток податку на додану вартість, а частково – через додаткові надбавки, які надаються федеральним урядом. Аналогічний процес горизонтального вирівнювання між муніципалітетами здійснюється в межах кожної федеральної землі. Крім того, вертикальні взаємозаліки між федеральним рівнем, землями, округами (районами) й муніципалітетами забезпечують збалансування податкоспроможності та повноважень щодо здійснення видатків різних рівнів влади[12].

Важливо відмітити, що структура видатків місцевих бюджетів розвинутих країн та постсоціалістичних країн Західної Європи є дещо відмінною. Зокрема, в розвинутих країнах найбільша частка видатків місцевих бюджетів припадає на соціальне страхування та соціальне забезпечення. В постсоціалістичних країнах Європи найбільша частка видатків місцевих бюджетів спрямовується на освіту. В розвинутих країнах видатки на житлово-комунальне господарство складають незначну частку тоді, як в постсоціалістичних країнах на цю статтю витрачаються значні суми коштів місцевих бюджетів. Так, частка видатків на житлово-комунальне господарство

в Болгарії складає 25%, в Латвії – 18%, в Польщі – 10%. Показники частки видатків на основні публічні послуги та житлово-комунальне господарство, освіту в Україні є найнижчими, а на будівництво, соціальне забезпечення та охорону здоров'я - найвищими серед постсоціалістичних європейських країн.

Таким чином, динаміка показників, що характеризують структуру місцевих бюджетів унітарних європейських країн, засвідчує поступове наближення постсоціалістичних країн до країн-членів Європейського Союзу, що прискорює інтеграційні процеси в Європі, підвищує ефективність державного управління в нових країнах - членах ЄС. Однак темпи перетворень у постсоціалістичних країнах є різними, що дає можливість обрати орієнтири в процесі розбудови системи місцевого самоврядування та реформування місцевих бюджетів в Україні.

Досвід розвитку місцевих бюджетів у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою доводить, що особливості системи формування місцевих бюджетів обумовлені державним і адміністративно-територіальним устроєм, рівнем соціально-економічного розвитку, механізмами розподілу функцій та повноважень між державними органами та органами місцевого самоврядування, системою суспільних послуг, роллю громадського сектору у ресурсному забезпеченні надання цих послуг.

Основне завдання удосконалення системи формування місцевих бюджетів у зазначених країнах спрямоване на забезпечення загальнодоступності та якості надання державних послуг, гарантованих громадянам законодавством незалежно від місця їх проживання. Разом з тим, міжбюджетні відносини вдосконалюються з метою вирішення питань щодо посилення фінансової самостійності місцевих бюджетів у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

З метою зниження негативного впливу зовнішніх факторів на соціально-економічний розвиток країни та її регіонів в цілому проводиться бюджетна політика, яка передбачає зміну гарантованого трансферту виходячи із рівня досягнення прогнозних параметрів розвитку економіки та виконання дохідної

частини державного бюджету. У випадку розвитку економіки темпами нижче прогнозованих і недовиконання плану по доходах місцевих бюджетів пропонується збільшувати розмір гарантованого трансферту, що дозволяє компенсувати втрати доходів, профінансувати витрати в повному обсязі і додатково простимулювати внутрішній попит для забезпечення економічного зростання в межах прогнозованих параметрів. У період більш високого зростання економіки в порівнянні з прогнозованими параметрами і перевищення плану по доходах місцевих бюджетів пропонується знижувати розмір гарантованого трансферту.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

2.1. Особливості формування місцевих бюджетів України

Економічна сутність та зміст місцевих бюджетів виявляються у формуванні грошових фондів, призначених для забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. Від наповненості місцевих бюджетів залежить стан економічної та соціальної інфраструктури адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі житлово-комунального господарства, транспорту та зв'язку, закладів освіти, охорони здоров'я, культури, соціально-економічний розвиток регіонів та держави у цілому.

Активний вплив органів місцевого самоврядування на соціально-економічні процеси в регіоні можливий лише за умови достатнього обсягу фінансових ресурсів, що знаходяться в їх розпорядженні. Так як основою місцевих фінансових ресурсів є місцеві бюджети (в них зосереджено більше 90 % фінансових ресурсів регіону), в сучасних умовах надзвичайно важливого значення набуває обсяг та склад їх доходної частини.

Бюджетний кодекс України не дає визначення доходів місцевих бюджетів, але містить визначення доходів бюджету – це всі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ) [18, с. 9].

Еволюція поняття доходи місцевих бюджетів у фінансовій науці пройшла тривалий шлях розвитку. До XIX століття термін „доходи місцевих бюджетів” не використовувався, а доходи органів місцевої влади разом із доходами органів центральної влади трактувались як державні або публічні.

А. Сміт у своїй праці „Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй” перший висловив доцільність розмежування державних та місцевих бюджетів і, відповідно, їх доходів. Він наголошував, що крім державного фінансового господарства існує ще й місцеве фінансове

господарство, виділяючи такі види доходів, як неподаткові (доходи від капіталів, підприємств, майна держави) і податки.

Дослідження категорії „доходи місцевих бюджетів” набуло продовження у радянські часи. Так, вчений Н. Ровенський у 1944 році вказує на цільове використання доходів місцевих бюджетів, та групуючи доходи за ознакою стягнення, він розрізняє податкові надходження та доходи, які є результатом господарської діяльності місцевих органів влади.

Інший радянський вчений Д. Бутаков визначає доходи місцевих бюджетів як сукупність економічних відносин, які сприяють територіальному розподілу валового внутрішнього продукту держави та забезпечують формування фінансової бази місцевих органів влади. На нашу думку, в даному визначенні не конкретизовані якісні та кількісні параметри доходів місцевих бюджетів.

Найбільшого розвитку питання сутності та формування доходів місцевих бюджетів у фінансовій науці набули в часи незалежності України. Розвиток концептуальних засад доходів місцевих бюджетів в цей час тісно пов'язаний із визнанням місцевого самоврядування та розширенням фінансової незалежності місцевих органів влади. Водночас, багато дослідників не виокремлюють поняття доходів місцевих бюджетів, подаючи визначення доходів бюджету в цілому, як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні.

Так, С. Юрій і Й. Бескид під доходами бюджетів розуміють частину централізованих ресурсів держави, необхідних для виконання нею відповідних функцій. В даному визначенні розкрито розподільчий, вартісний характер поняття, його матеріальний зміст і призначення, проте не зазначено специфічних ознак саме доходів місцевих бюджетів.

На думку Ю.В. Пасічника, як окрема економічна категорія, доходи місцевих бюджетів виражають сферу економічних відносин суспільства, яка пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону [17]. Розділяючи в даному визначенні доходи державного і місцевих бюджетів,

автор, натомість, ототожнює доходи місцевих бюджетів із фінансовими ресурсами регіону, що, на наш погляд, звужує поняття останніх, оскільки фінансові ресурси регіону, крім бюджетів включають цільові фонди, доходи комунальних підприємств та муніципальний кредит.

Таким чином, розглянувши різні трактування доходів місцевих бюджетів, що зустрічаються у вітчизняній і закордонній науковій літературі, зазначимо, що вони не в повній мірі розкривають зміст цього явища. Пропонуємо наступне визначення доходів місцевих бюджетів – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом частини ВВП з приводу формування законодавчо затверджених цільових грошових фондів органів місцевої влади та самоврядування, призначених для фінансування власних і делегованих повноважень.

Склад доходів місцевих бюджетів та форми мобілізації ресурсів до місцевих бюджетів залежать від побудови фінансової та бюджетної систем, економічної моделі держави та завдань, які вирішуються суспільством у певний період його розвитку. Сукупність усіх видів доходів місцевих бюджетів, що формуються різними методами, їх взаємопов'язане застосування становить систему доходів місцевих бюджетів.

Основними функціями, що покликана забезпечити система доходів місцевих бюджетів є фіскальна та регулююча. Фіскальна функція полягає у наповненні місцевих бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для здійснення видатків, затверджених у відповідних рішеннях місцевої влади і самоврядування. Регулюючі завдання доходів місцевих бюджетів забезпечують інтенсивний розвиток територій і населених пунктів, ріст виробництва і підвищення його ефективності, зростання соціальних стандартів та розвиток соціальної сфери.

Практика наповнення місцевих бюджетів в Україні свідчить про недостатній обсяг доходів місцевих бюджетів для ефективного вирішення завдань, що стоять перед суспільством в перехідний період.

В системі доходів місцевих бюджетів існують різні їх класифікації. Згідно з бюджетною класифікацією доходи місцевих бюджетів поділяються на п'ять груп: податкові надходження; неподаткові надходження, до яких належать: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу; надходження від штрафів та фінансових санкцій; інші неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом – доходи від продажу майна, товарів та землі; цільові фонди; трансферти – кошти, одержані від органів державної та місцевої влади, інших держав та міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Структура доходів місцевих бюджетів України за 2007–2017 роки відображена в таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Структура доходів місцевих бюджетів України за 2007-2017 роки, %

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податкові надходження	59,1	58,3	54,2	46,2	44,0	40,8	41,7	43,1	44,0	42,4	40,3
Неподаткові надходження	8,7	7,3	7,1	5,5	6,6	6,3	6,0	5,6	5,8	5,5	5,9
Доходи від операцій з капіталом	0,4	2,2	3,0	4,3	3,9	3,5	4,3	3,3	1,9	1,6	1,0
Цільові фонди	2,7	1,0	1,5	1,5	2,1	1,9	2,5	1,7	1,1	1,0	0,5
Разом доходів	71,0	68,8	65,8	57,5	56,5	52,5	54,5	53,7	52,8	50,5	47,7
Офіційні трансферти	29,0	31,2	34,2	42,5	43,5	47,5	45,5	46,3	47,2	49,5	52,3
Усього доходів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

В Україні традиційно частка неподаткових надходжень є низькою, порівняно із європейськими країнами з перехідною економікою, про що свідчать дані табл. 2.1.2.

Структура поточних доходів бюджетів
місцевих урядів європейських країн у 2017 році (без урахування грантів)

Країна	Податкові надходження	Неподаткові надходження
Болгарія	77,6	22,4
Чеська республіка	76,6	23,4
Естонія	85,0	15,0
Угорщина	67,5	32,5
Латвія	78,2	21,8
Литва	97,5	2,5
Польща	29,3	30,5
Румунія	89,5	10,5
Словачія	69,6	27,9
Словенія	80,1	19,8
Україна	84,0	16,0

З табл. 2.1.2 видно, що меншою, ніж в Україні є частка неподаткових надходжень лише в Литві – 2,5 % та Румунії – 10,5 %. В усіх інших країнах наведеної групи даний показник є значно вищим – від 15 % в Естонії до 30,5 % - у Польщі. Основну частку в неподаткових надходженнях в Україні займають власні надходження бюджетних установ – більше 70 %, тоді як частка доходів від власності та підприємницької діяльності і адміністративних зборів та платежів залишається низькою. Натомість, в більшості європейських країн, ці статті доходів дають більшу частину неподаткових надходжень в місцеві бюджети. Так, наприклад, доходи від підприємницької діяльності і власності в структурі неподаткових надходжень за даними 2017 року дорівнювали: в Чеській республіці – 32,6 %, в Словенії – 44,7 %, в Естонії – 45,8 %, в Польщі – 76,1 %. Отже, в Україні потрібно шукати шляхи збільшення доходів від власності та підприємницької діяльності і адміністративних зборів та платежів, що поступають до місцевих бюджетів.

Незначною залишається роль цільових фондів у формуванні доходів місцевих бюджетів: протягом 2007 – 2017 років їх частка поступово зменшувалась від 2,7 % у 2007 р. до 0,5 % у 2017 р. або на 2,2 відсоткових пункти.

Основним джерелом доходної частини місцевих бюджетів є податкові надходження, структура яких відображена у табл. 2.1.3.

Таблиця 2.1.3

Структура податкових надходжень
місцевих бюджетів України у 2007 – 2017 роках, %

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податок на доходи фізичних осіб	59,5	65,8	72,7	68,7	69,9	73,7	78,0	77,4	75,2	75,5	74,5
Податок на прибуток	14,3	7,5	0,8	0,7	0,8	1,0	1,0	0,7	0,8	0,6	0,5
Податок з власників транспортних засобів	3,7	3,6	3,2	3,6	3,5	3,5	3,0	2,6	2,6	2,8	0,9
Плата за землю	11,0	11,0	10,9	12,5	11,5	10,1	8,7	11,3	14,1	14,1	14,6
Внутрішні податки на товари і послуги	4,0	4,1	3,7	4,8	4,9	4,5	3,5	2,9	2,3	2,4	1,2
Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності	0,2	0,9	1,1	1,7	1,8	1,8	1,3	1,0	1,0	0,9	-
Плата за торговий патент	1,9	1,9	1,9	2,8	2,8	2,5	2,0	1,6	0,7	0,4	-
Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	3,1	3,9	4,8	5,7	5,8	4,4	3,6	3,1	3,0	2,8	2,7
Місцеві податки і збори	3,5	3,3	3,2	3,0	2,5	2,1	1,6	1,4	1,4	1,2	0,8
Інші податки	0,9	0,8	0,7	1,0	1,1	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	4,8
Податкові надходження - усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Як видно із табл. 2.1.3, основним бюджетоутворюючим податком у 2007–2017 роках був податок на доходи фізичних осіб, при чому його вплив на формування доходної частини місцевих бюджетів поступово зростав. Так, частка цього податку в податкових надходженнях місцевих бюджетів складала: 59,5 % у 2007 році, 65,8 % у 2008 році, 72,7 % у 2009 році, 68,7 % у 2010 році, 69,9 % у 2011 році, 73,7 % у 2012 році, 78,0 % - у 2013 році (найвище значення), 77,4 % - у 2014 році, 75,2 % - у 2015 році, 75,5 % - у 2016 році, 74,5 % - у 2017 році.

Практика наповнення місцевих бюджетів в Україні свідчить про недостатність доходів місцевих бюджетів для ефективного вирішення завдань, що стоять перед суспільством в перехідний період.

Доходи місцевих бюджетів формуються з різних джерел, причому порядок їхнього формування залежно від джерела регулюється різними законодавчими актами, але суть формування цих різних джерел одна - податкові чи неподаткові надходження від підприємств усіх форм власності та від населення, які об'єднуються у фінансові ресурси і зосереджуються в місцевому бюджеті. Основним джерелом формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів є податки. Суть податків криється насамперед у примусовому відчужуванні державою частини знову створюваної вартості.

Проблема формування доходної бази місцевих бюджетів останніми роками перебуває в центрі уваги науковців, працівників органів виконавчої влади і місцевого самоврядування та фінансових органів. Але на сьогодні спроби їх реформування в Україні не привели до створення зваженої системи розподілу повноважень між органами державної та місцевої влади. Не було розроблено адекватного механізму формування місцевих бюджетів і вирівнювання їх фінансових можливостей навіть із прийняттям Бюджетного кодексу України 27 липня 2001 р. Згідно Бюджетного кодексу [11] бюджет складається із загального та спеціального фондів.

Загальний фонд бюджету включає:

- 1) усі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду;
- 2) усі видатки бюджету за рахунок загальних надходжень бюджету;
- 3) різницю між доходами і видатками загального фонду бюджету.

Надходження від здійснених запозичень, видатки на обслуговування боргу, забезпечення виконання гарантій і забезпечення інших боргових зобов'язань включаються тільки до загального фонду бюджету, якщо законодавством не передбачено інше.

Спеціальний фонд бюджету включає:

1) бюджетні призначення на видатки за рахунок конкретно визначених джерел надходжень;

2) гранти або дарунки (у вартісному обрахунку), одержані розпорядниками бюджетних коштів на конкретну мету;

3) різницю між доходами і видатками спеціального фонду бюджету.

На відповідний бюджетний період склад спеціального фонду бюджету визначається Законом України про Державний бюджет України або рішенням про місцевий бюджет.

Підставою для рішення відповідної ради про створення спеціального фонду у складі місцевого бюджету може бути лише закон України .

Передача коштів між загальним та спеціальними фондами бюджету дозволяється тільки в межах бюджетних призначень .

Платежі за рахунок спеціального фонду здійснюються в межах коштів, що надійшли до фонду на відповідну мету.

У статті 2.19 Бюджетного кодексу України визначення доходів місцевого бюджету дано як усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (трансферти, дарунки, гранти), а кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування за статтею 2.23 визначається як податки і збори (обов'язкові платежі), закріплені на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів .

Згідно статті 9 Бюджетного кодексу України, доходи місцевого бюджету класифікуються за такими розділами:

1) податкові надходження - тобто прибутковий податок з громадян у частині, визначеній статтею 65 цього Кодексу; державне мито в частині, що належить відповідним бюджетам; плата за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються виконавчими органами відповідних рад; плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що справляється виконавчими органами

відповідних рад; плата за торговий патент на здійснення деяких видів підприємницької діяльності (винятком плати за придбання торгових патентів пунктами продажу нафтопродуктів (станціями, заправними пунктами), що справляється виконавчими органами відповідних рад; надходження адміністративних штрафів, що накладаються виконавчими органами відповідних рад або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями; єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва у частині, що належить відповідним бюджетам;

2) неподаткові надходження, тобто доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу; надходження від штрафів та фінансових санкцій та інші неподаткові надходження;

3) доходи від операцій з капіталом;

4) трансферти, тобто кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі .

На даний час змінено структуру доходів місцевих бюджетів.

Склад доходів загального фонду бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

Таким чином, джерела формування доходів бюджету поділяються на внутрішні і зовнішні. Зовнішні характеризують міжнародний перерозподіл фінансових ресурсів. Можуть формуватися на основі таких методів: Прямого перерозподілу (наприклад репарації); Міжнародного кредиту; Оподаткування експортно-імпортової діяльності; Валютного регулювання - кожна країна має свої інтереси; Цінового механізму - у світі склався певний масштаб цін: міжнародний перерозподіл ресурсів .

2.2. Видатки місцевих бюджетів як фінансове забезпечення функцій органів місцевого самоврядування

На дієвість системи формування місцевих бюджетів суттєво впливає структура їх видаткової частини, яка відіграє вагомую роль у забезпеченні суспільного розвитку.

Видатки місцевих бюджетів є ефективним інструментом регулювання соціально-економічного розвитку територій. Особливості функціонування видатків місцевих бюджетів виявляються у їх складі та структурі, а ефективність їх планування визначає рівень результативності здійснення місцевими органами влади покладених на них функцій і повноважень. Планування видатків місцевих бюджетів є важливою складовою системи фінансового управління, що забезпечує формування бюджетних показників шляхом встановлення цілей як на наступний бюджетний період так і на перспективний період з метою підвищення ефективності, дієвості та прозорості бюджетного процесу.

Держава застосовує відповідні форми впливу на економіку, зокрема здійснення державних інвестицій, фінансування галузей, що визначають науково-технічний прогрес, надання субсидій організаціям і населенню, досягаючи тим самим відповідних змін економічних пропорцій. Таким способом держава виконує багатопланову роль в економіці. Бюджетні видатки широко використовуються для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з метою раціонального розміщення виробничих структур, сприяння економічному розвитку в регіонах і державі в цілому. Для процесів розподілення бюджетних ресурсів держави є характерним взаємозв'язок та різноманітність. Вони охоплюють відповідні відносини з приводу розподілу і використання бюджетних коштів і відображають напрями спрямування бюджетних ресурсів держави. Основою такого розподілу є функції держави, їх обсяг і характер. Існує тісний діалектичний взаємозв'язок між функціями держави та видатками бюджетів: збільшення функцій зумовлює збільшення видатків, і навпаки.

Економічна сутність ефективності бюджетних видатків як інструменту системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку полягає у сукупності досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень суспільного середовища. За допомогою видатків бюджету держава може змінювати структуру виробництва, впливати на результати господарювання економічних суб'єктів, здійснювати соціальні перетворення, тим самим забезпечуючи вплив на розвиток економіки та соціальної сфери.

Особливої уваги заслуговують питання формування видаткової частини місцевих бюджетів у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, необхідності підвищення ефективності управління такими ресурсами, досягнення результативності від здійснених бюджетних видатків на всіх стадіях бюджетного процесу.

Бюджетні видатки позитивно впливають на темпи зростання економіки, при цьому має значення не тільки їх обсяг, але і оптимальна структура, яка визначає їх напрями використання. Обсяг та структура видатків бюджету держави визначається особливостями соціально-економічної моделі, що реалізується. Видатки бюджету за умови обґрунтованості їх структури відповідно до функцій держави та макроекономічної ситуації відграють активну роль у досягненні завдань соціально-економічного розвитку територій. Вибір оптимального рівня, обсягу державних видатків є одним із ключових завдань в процесі формування видаткової частини місцевих бюджетів.

Кожна країна приймає рішення щодо рівня видатків у межах загальних економічних принципів, виходячи з цілей власної економічної політики та особливостей внутрішнього середовища. Факторами, які визначають рівень державних видатків є, зокрема історичні тенденції в проведенні бюджетної політики, рівень державних фінансових можливостей, ставлення країни до перерозподілу доходів, трансфертна політика, соціальні проблеми, процедури

прийняття бюджетних рішень, уявлення що є суспільним благом, і відповідно, на які потреби необхідно спрямовувати кошти бюджету.

Основна регулююча роль видатків місцевих бюджетів полягає у перерозподілі валового внутрішнього продукту між сферами економічної діяльності, адміністративними одиницями країни, соціальними групами населення для забезпечення дієвості соціально-економічного розвитку. Видатки бюджету за економічною сутністю є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням для зростання суспільного добробуту. Структура та стан розвитку економіки країни, рівень економічних відносин визначають обсяги видатків бюджету.

Призначення бюджетних видатків сприяє задоволенню важливих потреб суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо. Основними передумовами досягнення якісного рівня здійснення державного регулювання є виваженість підходів при формуванні бюджетних видатків, що сприятимуть реалізації основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Доцільним є планування бюджетних програм та суспільних послуг, які відповідають встановленим пріоритетам держави, є найбільш ефективними та дієвими, спроможними забезпечувати економічну стійкість у довгостроковій перспективі. На процес формування видаткової частини бюджету, яка є одним з основних елементів системи бюджетного регулювання, перш за все, впливає дохідна частина бюджету та показник дефіциту (профіциту) бюджету.

Завданнями держави в умовах економічного спаду є підтримка бюджетних видатків на постійному рівні, по можливості їх збільшення. В умовах обмеженості фінансових ресурсів бюджету в першу чергу відбувається фінансування заходів соціального характеру, проте направлення коштів бюджету на видатки розвитку надає можливість забезпечувати позитивний вплив на економічне зростання у перспективі та як наслідок збільшення доходів та видатків бюджету.

Покращення якісного рівня планування видаткової частини місцевих бюджетів, посилення взаємозв'язку між витраченими ресурсами бюджету та отриманими результатами, підвищення ефективності від використаних бюджетних коштів, отримання максимального результату при мінімальних фінансових вкладеннях є важливими завданнями для країн з розвинутою та трансформаційною економікою. Як показує світовий досвід, застосування програмно-цільового методу надає змогу передбачити результати виконання кожної бюджетної програми, оцінити ефективність використання державних коштів; пов'язує здійснені витрати з їх соціальною та економічною ефективністю. Моніторинг і оцінка бюджетних програм включають, зокрема, порівняння результатів і витрат на їх досягнення, аналіз тривалості їх виконання, необхідності й відповідності цих програм вимогам часу. Достатнього впровадження набули програмно-цільовий метод планування видатків бюджету, у тому числі у середньостроковій перспективі, система оцінювання бюджетних програм, що включають відповідні результативні показники. Суттєві зміни відбулися у системі державного фінансового контролю, розвитку відомчого контролю та аудиту. Позитивним чином впливає на темпи економічного зростання оптимізація структури бюджетних видатків, яка визначає напрями спрямування державних коштів. Структура видатків має необхідність до коригування у залежності від пріоритетів бюджетної політики, фінансових можливостей бюджету, економічного стану країни.

У цілому на даний час сформовано законодавче підґрунтя для забезпечення достатньо дієвого функціонування бюджетної системи країни, проведення послідовної бюджетної політики у сфері формування видатків. Розвиток системи бюджетного регулювання у сфері видатків направлений на фінансову стабілізацію за рахунок підвищення керованості процесом управління видатками бюджету, удосконалення процесу формування видатків в залежності від потреб соціально-економічного розвитку, встановлення контролю за ефективним використанням бюджетних коштів. Протягом останніх років було прийнято та відбувається реалізація низки програмних документів,

направлених на вдосконалення бюджетної системи, розвитку відповідних інституційних засад, підвищення ефективності державних видатків, покращення якості надання суспільних послуг органами державної влади та установами, організаціями бюджетної сфери. Розвиток середньострокового бюджетного прогнозування в рамках подальшого реформування системи стратегічного планування надасть змогу узгодити державну політику в часовому просторі на коротко та середньострокову перспективу, за регіональною та галузевою ознаками; узгодити бюджетні програми з пріоритетами соціально-економічного розвитку; забезпечити послідовність соціально-економічної та податково-бюджетної політики.

На даному етапі розвитку бюджетних видатків як складової державних фінансів важливим є здійснення дієвих перетворень системи їх управління шляхом використання обґрунтованих методів планування з метою покращення результативності витрачання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільно-значимого кінцевого результату. Удосконалення інституційних засад системи формування бюджетних видатків в умовах трансформації економіки дозволяє посилити прозорість та результативність бюджетного процесу як дієвого інструменту розвитку економічних відносин. Планування видатків бюджету виступає як науково-обґрунтований процес визначення напрямів використання бюджетних ресурсів з метою вирішення питань динамічного та пропорційного соціально-економічного розвитку країни. Якісне формування бюджетних видатків як один з вагомих інструментів управління економічними процесами створює передумови для своєчасного забезпечення фінансовими ресурсами суспільного розвитку. Раціональний вибір форм та методів використання фінансових ресурсів дозволяє забезпечити ефективність і підвищити результативність видатків бюджету.

Таким чином, процесу формування видатків місцевих бюджетів належить достатньо вагоме місце як в управлінні бюджетною системою, так і в управлінні фінансовою системою країни. За допомогою бюджетних видатків

досягаються необхідні пропорції в розподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки і територіями держави, забезпечуються фінансовими ресурсами пріоритетні сфери економічної діяльності, проводиться єдина збалансована бюджетна політика. Бюджетне регулювання у сфері видатків як складова бюджетної політики, суттєво впливає на темпи суспільного розвитку країни, на створення оптимальних умов для структурної перебудови економіки, активізацію процесів інноваційного розвитку, сприяє розбудові соціальної інфраструктури, що є передумовами забезпечення суспільства культурно-духовним розвитком, медичними послугами, скорочення безробіття. Бюджетне регулювання розглядається як макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. До методів бюджетного регулювання у сфері видатків необхідно віднести розподіл видатків між бюджетами, які входять до складу бюджетної системи; збалансування бюджетів усіх рівнів завдяки надання фінансових ресурсів у вигляді субвенцій, дотацій, субсидій, трансферів; скорочення бюджетних видатків через секвестрування бюджету за потреби.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Пріоритети бюджетної політики щодо зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування

Першим позитивним кроком у напрямі реформування місцевих бюджетів та приведення вітчизняного законодавства до європейських та світових норм стала ратифікація Верховною Радою України Європейської хартії місцевого самоврядування. Хартія зобов'язує держави закріпити у внутрішньому законодавстві і застосовувати на практиці сукупність юридичних норм, що гарантують політичну, адміністративну та фінансову незалежність муніципальних утворень. Вона також встановлює необхідність конституційного регулювання автономії місцевого самоврядування.

Крім того, Хартія є першим юридичним документом, що гарантує дотримання принципу субсидіарності державами — членами Ради Європи. Таким чином, місцева влада повинна здійснювати управління і контролювати значну частину публічних зобов'язань в інтересах місцевого населення і під своєю відповідальністю. Відповідно до принципу субсидіарності, Хартія передбачає, що публічні зобов'язання повинні реалізовуватися на найбільш близькому до населення рівні, і повинні відноситися до вищого адміністративного рівня тільки в тому випадку, якщо вирішення таких завдань силами місцевих адміністрацій є неефективним або неможливим. Принципи Хартії застосовуються до всіх видів органів місцевого самоврядування.

Стаття 9 Хартії встановлює вісім базових принципів фінансової незалежності місцевої влади[158]:

- органи місцевого самоврядування мають право в рамках національної економічної політики на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень;
- обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування відповідає повноваженням, передбаченим конституцією або законом;

- принаймні частина фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування формується за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають повноваження встановлювати в межах закону;
- фінансові системи, які складають підґрунтя ресурсів органів місцевого самоврядування, мають достатньо диверсифікований і гнучкий характер і повинні забезпечувати можливість приводити наявні ресурси, наскільки це практично можливо, у відповідність до реального зростання вартості виконуваних ними завдань;
- захист більш слабких у фінансовому відношенні органів місцевого самоврядування передбачає запровадження процедур бюджетного вирівнювання або аналогічних заходів з метою подолання наслідків нерівного розподілу потенційних джерел фінансування і фінансового тягара, який вони повинні нести. Такі процедури або заходи не повинні звужувати свободу дій органів місцевого самоврядування в межах власної відповідальності;
- з органами місцевого самоврядування повинні належним чином проводитися консультації про порядок передачі їм перерозподілених ресурсів;
- у міру можливості, дотації органам місцевого самоврядування призначаються не для фінансування конкретних проектів. Надання дотацій не скасовує основоположну свободу органів місцевого самоврядування проводити свою політику в межах власної компетенції;
- для цілей здійснення позик інвестиційного капіталу органи місцевого самоврядування мають доступ до національного ринку капіталу в межах закону.

Таким чином, ратифікувавши Європейську хартію місцевого самоврядування Україна взяла на себе зобов'язання розробляти подальше фінансове законодавство з врахуванням вищезазначених принципів формування та використання місцевих фінансових ресурсів згідно з європейськими принципами демократизації, децентралізації та фінансової автономії місцевих органів влади.

Наступним позитивним кроком у цьому напрямі стало прийняття Кабінетом Міністрів України від 23 травня 2007 року "Концепції реформування місцевих бюджетів". Її метою оголошено зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, посилення впливу системи формування місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток і поліпшення добробуту громадян.

Необхідність проведення реформи у сфері місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин та, відповідно, і поява концепції їх реформування, обумовлені наступними проблемами: широкий перелік задекларованих державою соціальних зобов'язань; нерівномірність темпів соціально-економічного розвитку регіонів; недостатній обсяг дохідної частини місцевих бюджетів; високий рівень дотаційності місцевих бюджетів; потреба в удосконаленні системи прогнозування доходів та видатків місцевих бюджетів на наступний бюджетний період і розробленні прогнозу середньострокових показників місцевих бюджетів.

Основні положення Концепції передбачали, що реформування місцевих бюджетів, зокрема зміцнення фінансової основи органів місцевої влади та місцевого самоврядування і розмежування видаткових повноважень органів місцевої влади та місцевого самоврядування, повинне відбуватися поетапно з урахуванням суспільно-політичних та соціально-економічних умов із збереженням збалансованості бюджетної системи в цілому і у взаємозв'язку з проведенням реформ в галузях бюджетної сфери та інших сферах діяльності.

Відповідно до Концепції зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, передбачає: посилення заінтересованості органів місцевого самоврядування у підвищенні рівня власних доходів шляхом стимулювання збільшення обсягів виробництва, валової доданої вартості, обсягу інвестицій та рівня доходів населення відповідно до інноваційного напрямку економічного розвитку; щорічне збільшення питомої ваги загального фонду місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України на декілька відсоткових пунктів; підвищення рівня самодостатності місцевих бюджетів шляхом удосконалення

податкового законодавства відповідно до напрямів реформування податкової системи, зокрема системи місцевих податків і зборів та механізму здійснення зарахування податку з доходів фізичних осіб; оптимальний розподіл податків і зборів (обов'язкових платежів) між державним та місцевими бюджетами, передача окремих джерел доходів місцевим бюджетам (частина податку на прибуток, збір за спеціальне водокористування, плата за видачу ліцензій та інших); перерозподіл доходів між місцевими бюджетами та перегляд складу доходів, які враховуються та не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів (податок з доходів фізичних осіб, плата за землю тощо).

Підвищення ефективності процесу формування видаткової частини місцевих бюджетів, децентралізації управління бюджетними коштами передбачено шляхом: чіткого розмежування на законодавчому рівні видатків на виконання делегованих державою і власних повноважень органів місцевого самоврядування; конкретизації видаткових повноважень місцевих бюджетів у галузях бюджетної сфери (окремі видатки на забезпечення функціонування закладів освіти, охорони здоров'я, культури і мистецтва, соціального захисту та здійснення заходів у відповідних сферах); перерозподілу видатків між державним та місцевими бюджетами; перегляду складу видатків місцевих бюджетів, які враховуються та не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів; завершенню формування бази Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги, для отримання детальної інформації про таких осіб (у тому числі членів їх сімей, що мають право на пільги), перелік пільг, якими вони користуються чи мають на них право, та розмір пільг.

Удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин було передбачено шляхом: удосконалення методики обчислення видатків місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, у результаті перегляду існуючих і введення нових коригуючих коефіцієнтів з метою врахування особливостей адміністративно-територіальних

одиниць та методики обчислення обсягів субвенцій соціального характеру з державного бюджету місцевим бюджетам; передбачення у державному бюджеті коштів для місцевих бюджетів на зменшення диференціації у забезпеченні місцевих бюджетів коштами для виконання делегованих повноважень; запровадження нового механізму формування місцевих бюджетів шляхом передачі на договірних засадах повноважень відповідних рад щодо складання та виконання бюджетів територіальних громад сіл, селищ і міст районного значення, в яких питома вага дотації вирівнювання на плановий бюджетний період становить понад 70 відсотків обсягу загального фонду відповідного бюджету, відповідній райдержадміністрації (міському виконавчому комітету); посилення стимулювання органів місцевого самоврядування до нарощування дохідної бази, для чого необхідно: здійснити обчислення додаткового фінансового ресурсу, який залишається у розпорядженні місцевих бюджетів, з урахуванням стану виконання прогнозного обсягу доходів, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, за три останніх звітних періоди; передбачити у державному бюджеті кошти для розподілу між місцевими бюджетами, які отримують дотацію вирівнювання та щороку нарощують свою дохідну базу; спрямувати частину коштів від збільшення надходжень до державного бюджету на соціально-економічний розвиток регіонів, що забезпечили таке збільшення.

Принципо новим завданням Концепції було запровадження планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу, для чого передбачено: конкретизувати цілі, завдання, види планування, перелік показників; визначити порядок взаємодії всіх учасників процесу середньострокового бюджетного планування; забезпечити врахування показників, передбачених програмами соціально-економічного розвитку на середньострокову перспективу, під час середньострокового планування; урегулювати процедуру врахування показників розвитку місцевих бюджетів на середньострокову перспективу під час підготовки проекту Державного бюджету України на відповідний рік, проведення моніторингу їх виконання з подальшим коригуванням зазначених

показників; розробити теоретико-методологічних засади програмно-цільового методу планування видатків місцевих бюджетів на середньострокову перспективу; провести експеримент із запровадження елементів програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів в окремих регіонах; розробити програмні класифікації видатків і кредитування місцевих бюджетів; скласти типовий перелік бюджетних програм та показників їх виконання органами місцевого самоврядування у частині делегованих повноважень; удосконалити процедуру казначейського обслуговування місцевих бюджетів.

Завдання посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів передбачали: удосконалення порядку та умов надання субвенцій для реалізації інвестиційних проектів і визначення єдиного підходу до розподілу фінансового ресурсу держави з цією метою, системи моніторингу та аналізу використання таких субвенцій; надання субвенцій для реалізації інвестиційних проектів на засадах конкурентності та фінансової участі місцевих бюджетів у їх реалізації з урахуванням наступних критеріїв: економічна ефективність досягнення цілей проекту із залученням мінімального обсягу бюджетних коштів для його реалізації; спрямованість субвенцій на створення, приріст чи оновлення основних фондів комунальної форми власності; рівень забезпечення адміністративно-територіальної одиниці об'єктами соціально-культурної сфери; забезпечення інвестиційних програм, строк виконання яких перевищує бюджетний період, необхідними коштами з державного та місцевих бюджетів для завершення їх виконання; програмний підхід до здійснення видатків для реалізації інвестиційних проектів згідно із затвердженими програмами соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці; оптимізацію переліку субвенцій із державного бюджету місцевим бюджетам на виконання інвестиційних проектів, забезпечення їх спрямування на фінансування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіонів; удосконалення процедури здійснення запозичень до місцевих бюджетів з метою забезпечення ефективності механізму фінансування

органами місцевого самоврядування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку.

Кроками до підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів та посилення контролю і відповідальності за дотриманням бюджетного законодавства були визначені наступні: надання органам місцевого самоврядування методичної та консультативної допомоги з питань реформування місцевих бюджетів; удосконалення процедури фінансового контролю за дотриманням бюджетного законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу його учасниками відповідно до повноважень, визначених законодавством, забезпеченням економного та ефективного управління бюджетними коштами відповідно до встановлених напрямів їх використання; удосконалення порядку фінансової та адміністративної відповідальності за порушення органами місцевого самоврядування вимог бюджетного законодавства; запровадження механізму моніторингу та оцінки ефективності здійснення органами місцевого самоврядування їх повноважень, підвищення відповідальності за здійснення таких повноважень; розроблення системи моніторингу результатів роботи органів місцевого самоврядування в умовах реформування місцевих бюджетів; запровадження системи щорічної рейтингової оцінки результатів роботи органів місцевого самоврядування з управління бюджетними коштами; удосконалення процедури здійснення внутрішнього фінансового контролю в бюджетних установах; активізація роботи органів місцевого самоврядування, спрямованої на підвищення ефективності використання бюджетних коштів (оптимізація мережі бюджетних установ, застосування дієвих методів економії бюджетних коштів тощо).

Забезпечення прозорості процесу формування та виконання місцевих бюджетів передбачено шляхом: надання прозорості інформації про порядок складання бюджетів усіх рівнів, фінансовий стан органів місцевого самоврядування, підготовленої на основі єдиної методики збору, обробки та надання інформації; визначення порядку збору та узагальнення інформації, яка характеризує стан і якість управління коштами місцевих бюджетів;

удосконалення інформаційно-статистичної бази соціально-економічних показників розвитку регіонів; запровадження публічного обговорення щорічних звітів про виконання місцевих бюджетів органами місцевого самоврядування; запровадження міжнародних стандартів фінансової і статистичної звітності для проведення незалежної фінансової експертизи та зовнішнього аудиту на місцевому рівні.

Згідно програмних документів уряду підвищення доходів місцевих бюджетів передбачало виконання наступних кроків: перерозподіл доходів між державним і місцевими бюджетами, а саме передання на місцевий рівень таких додаткових доходів: плата за ліцензії й сертифікати, державну реєстрацію; плата за використання природних ресурсів; плата за надані в оренду ставки, що перебувають у басейнах рік загальнодержавного значення; збільшення доходів, що не враховуються при розрахунках міжбюджетних трансфертів, шляхом включення до їх списку: плати за землю в повному обсязі; адміністративних штрафів; плати за торговий патент на проведення деяких видів підприємницької діяльності.

Підвищення інвестицій та оновлення інфраструктури на місцях передбачило здійснення таких кроків: створення основних законодавчих принципів і критеріїв розподілу інвестиційних субвенцій; запровадження стандартних процедур конкурсного відбору проектів, що мають реалізовуватися за рахунок бюджетних коштів; спрощення доступу місцевих бюджетів до кредитних ресурсів (удосконалення законодавчої бази, що регулює питання залучення коштів місцевими органами влади, посилення прав кредиторів щодо своєчасного погашення й обслуговування місцевого боргу); зарахування до місцевого бюджету розвитку частини податку на прибуток підприємств (крім комунальних та державних підприємств) і частини податку з доходів фізичних осіб; збільшення власних доходів місцевих бюджетів шляхом реформування місцевих податків і зборів (скасування податків з низьким потенціалом, зміна правил адміністрування), запровадження податку на майно;

проведення пов'язаних реформ у секторі ЖКГ (планомірне підвищення тарифів до економічно обґрунтованого рівня).

Відповідно до Податкового кодексу України змінено структуру місцевих податків та зборів: (рис.3.1.1.):

Рис. 3.1.1. Структура місцевих податків та зборів

Визначено, що місцеві ради обов'язково установлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю). Місцеві ради в межах повноважень, визначених Податковим Кодексом, вирішують питання щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору.

Разом з тим, важливо відмітити, що за своїм соціально-економічним значенням місцеві податки і збори на даний час не займають провідного місця в системі місцевих бюджетів, що певною мірою не відповідає принципу справедливості, закріпленого в ст.95 Конституції України: адже головна

частина доходів місцевих бюджетів складається не із власних джерел. Місцеві податки і збори становлять декілька відсотків від суми всіх доходів місцевих бюджетів, тоді як в розвинутих країнах 30-70 %.

Процеси децентралізації та фінансової незалежності місцевих бюджетів вимагають реформування міжбюджетних відносин. В контексті цих процесів виникає питання: наскільки бюджетна система держави повинна бути централізованою і в яких співвідношеннях розподілити бюджетні повноваження між різними рівнями влади.

На користь децентралізації державних функцій існують два основних підходи: децентралізація повноважень із надання бюджетних послуг підвищує ефективність бюджетних видатків, оскільки дозволяє більш повно врахувати потреби мешканців, наближує органи влади до населення, підвищує оперативність рішень; децентралізація повноважень із формування доходів бюджету дозволяє більш повно врахувати специфіку і склад податкової бази, чим забезпечується більша наповнюваність місцевого бюджету.

Основою для теорії децентралізації є теорема децентралізації В. Оутса. Згідно якої, якщо в ізольованих територіальних утвореннях існує можливість для надання суспільного блага і його граничні витрати дорівнюють середнім витратам на його виробництво в кожному з утворень, незалежно від того, чи надається воно централізованим чи децентралізованим шляхом, то надання цього блага місцевими органами самоврядування в кількості, яка відповідає реальному попиту, завжди буде більш ефективним, ніж його надання урядом у фіксованому обсязі (на постійному рівні).

У кожній країні процес децентралізації проходить по-різному, враховуючи особливості політичної системи. Зокрема, детальному аналізу підлягають адміністративні важелі впливу центральної влади. Особливо це стосується бюджетного законодавства в частині норм складання та виконання місцевих бюджетів, оскільки фінансування делегованих повноважень здійснюється за рахунок трансфертів з центрального бюджету. Ефективне

застосування інструментів децентралізації можливе лише за умови врахування двох критеріїв: економічної ефективності; політичної стабільності.

Економічну ефективність слід розглядати в двох аспектах: ефективності розподілу ресурсів та ефективності виробництва суспільних благ. Щодо першого аспекту, то розглядається відповідність створеного та очікуваного споживачами набору суспільних товарів та послуг, і як результат - рівень задоволення споживачів. Другий аспект ґрунтується на собівартості виробництва суспільних благ, зниження або підвищення якої є підставою до перегляду інструментарію децентралізації. Макроекономічна ситуація у державі свідчить про загальні результати політики децентралізації. І навпаки, застосовуючи макроекономічний інструментарій, держава може не тільки узгоджувати, але й покращувати результативність цієї політики. Основним критерієм є результати перерозподілу ресурсів, товарів та послуг між членами суспільства, а також між адміністративно-територіальними одиницями.

Децентралізація також впливає на основні елементи політичної системи держави. Це проявляється насамперед у наданні органам місцевого самоврядування повноважень щодо участі у прийнятті політичних рішень.

Згідно Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020" передбачено здійснення децентралізації та реформи державного управління. Метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень [Європейської хартії місцевого самоврядування](#), принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування. Пріоритетом в управлінні публічними фінансами визначено підвищення прозорості та ефективності їх розподілу та витрачання.

Таким чином, в процесі реалізації бюджетної політики на місцевому рівні наданий час важливо здійснювати подальші кроки в напрямі реформування місцевого самоврядування, децентралізації управління бюджетними коштами та підвищення самостійності органів місцевого самоврядування.

Запровадження європейських стандартів місцевого самоврядування для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць передбачає формування ефективної територіальної системи органів місцевого самоврядування; реорганізації місцевих державних адміністрацій в органи префектурного типу; утворення об'єднаних територіальних громад; створення можливостей для взяття довгострокових бюджетних зобов'язань за проектами державно-приватного партнерства, що спрямовані на проекти розвитку, пов'язані з розбудовою, відновленням та модернізацією інфраструктури.

Досягнення оптимального рівня розподілу ресурсу між державним та місцевими бюджетами для забезпечення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування, у тому числі об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад передбачає зміцнення податкового потенціалу територій шляхом застосування механізму горизонтального фіскального вирівнювання; поліпшення системи адміністрування податків, зборів та інших платежів, що зараховуються до місцевих бюджетів.

Упорядкування видаткових повноважень між державним та місцевими бюджетами передбачає делегування органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноважень з надання базових послуг; зміну у підходах до реалізації галузевих політик; спрямування додаткового власного ресурсу місцевих бюджетів, отриманого внаслідок впровадження реформи міжбюджетних відносин, на здійснення повноважень щодо: підготовки кадрів у державних вищих навчальних закладах I - II рівня акредитації; підготовки робітничих кадрів у професійно-технічних та інших навчальних закладах; закладів культури.

Удосконалення системи планування показників бюджету та їх прогнозування на середньострокову перспективу на місцевому рівні передбачає: підвищення якості бюджетних прогнозів; перехід на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом бюджетів громад, що

об'єднуються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад; застосування формульних розрахунків галузевих трансфертів, побудованих на оновлених стандартах надання послуг та фінансових нормативах бюджетної забезпеченості на одного отримувача послуги.

Підвищення прозорості та ефективності витрачання бюджетних коштів передбачає: застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі під час складання проектів місцевих бюджетів на плановий бюджетний рік; законодавче урегулювання питання проведення аудиту місцевих бюджетів та їх прозорості звітності.

Створення нової системи державного управління регіональним розвитком з урахуванням досвіду та відповідно до стандартів регіональної політики європейських держав шляхом підвищення ефективності інструментів Державного фонду регіонального розвитку; виконання завдань і здійснення заходів з реалізації [Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року](#); застосування механізму державно-приватного партнерства під час реалізації проектів розвитку; надання державної підтримки для стимулювання проектів співробітництва та об'єднання територіальних громад.

3.2. Середньострокове планування видатків місцевих бюджетів

Обґрунтована державна фінансова політика у сфері формування місцевих бюджетів є ваговою умовою соціально-економічного розвитку територій, здійснення результативних економічних перетворень. Протягом останніх років фінансова політика формування бюджетів місцевого самоврядування не у достатній мірі забезпечувала економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. Виходячи із зазначеного актуальним є питання подальшого розвитку системи середньострокового планування видатків місцевих бюджетів.

Одним із основних чинників забезпечення збалансованості соціально-економічного розвитку територій є досягнення стабільності та прогнозованості місцевих бюджетів. Важливим інструментом державного регулювання

розвитку територій є видатки бюджету, від результативності яких залежить виконання центральними та місцевими органами влади закріплених за ними повноважень. Ефективне використання коштів місцевих бюджетів є передумовою забезпечення розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Становлення системи планування видатків місцевих бюджетів в Україні, реформування її складових, у тому числі принципів, процедур, методів, механізму взаємодії учасників планування, відбувалося одночасно із розвитком інституту місцевого самоврядування, удосконаленням нормативно-правової та методологічної бази у сфері бюджетного планування.

Основним завданням у сфері управління видатками місцевих бюджетів є дотримання принципів економності, ефективності та дієвості. Підвищення результативності видатків місцевих бюджетів вимагає нових децентралізованих підходів до управління ними, що передбачає встановлення відповідних цілей, стандартів якості та засобів контролю.

Забезпечення збалансованості місцевих бюджетів досягається за рахунок перерозподільчих процесів у межах бюджетної системи, які полягають у наданні фінансової підтримки у формі дотацій та субвенцій місцевим бюджетам.

Вітчизняна система упорядкування бюджетних видатків характеризується не у достатній мірі чітким розподілом функцій та повноважень між органами центральної та місцевої влади, спрямуванням переважної частини фінансових ресурсів місцевих бюджетів на виконання делегованих повноважень. Враховуючи, що зазначене у певній мірі обмежує фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, розширення їх власних видаткових повноважень та усунення дублювання функцій між рівнями влади мають стати одними з основних заходів у напрямі удосконалення формування видаткової частини місцевих бюджетів[63].

Бюджетним кодексом України закладено законодавчі підстави для запровадження середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні та застосування програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів, визначено ключові підходи до розробки середньострокового

бюджетного прогнозу як загалом для бюджету, так і на рівні головних розпорядників бюджетних коштів. Передбачено взаємоузгодженість бюджетної політики із завданнями та пріоритетами соціально-економічного розвитку, врегульовано питання щодо формування прогнозу показників зведеного та державного бюджетів на наступні за плановим два бюджетні періоди; створено підґрунтя для переходу в перспективі до формування середньострокового бюджету на всіх рівнях бюджетної системи, що відповідатиме кращій міжнародній практиці.

Удосконалення системи планування видатків місцевих бюджетів шляхом запровадження програмно-цільового методу сприятиме підвищенню прозорості бюджетних потоків, оскільки бюджетний процес розглядається як ефективний комплекс заходів, направлених на виконання поставлених соціально-економічних вагомих завдань. Цей метод дозволяє ув'язати стратегію та пріоритети розвитку держави й адміністративно-територіальних одиниць з фінансово-економічною складовою управлінської діяльності як на державному, так і на місцевому рівнях. Запровадження програмно-цільового методу дозволить підвищити ефективність використання коштів місцевого бюджету, виходячи з оцінювання досягнутих результатів конкретної бюджетної програми.

Формування місцевого бюджету має ґрунтуватись на пріоритетах регіональної бюджетної політики. Прогнозні та програмні документи соціально-економічного розвитку території, прогноз фінансового балансу на наступні роки мають бути підставою для визначення пріоритетних напрямів бюджетних видатків. У бюджетному процесі повинні бути враховані середньострокова та довгострокова перспектива, встановлений зв'язок із загальними цілями соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць.

Середньострокове планування видатків місцевого бюджету полягає у визначенні розпорядниками бюджетних коштів плану своєї діяльності на середньостроковий період та обсягу коштів, необхідних для досягнення цілей

на цей період у відповідності до програмних документів соціально-економічного розвитку держави та територій. Метою середньострокового планування видатків місцевого бюджету є забезпечення більш ефективного використання обмежених бюджетних ресурсів завдяки реалістичній оцінці майбутніх бюджетних надходжень та визначенню пріоритетів у фінансуванні видатків бюджету шляхом прогнозування на декілька бюджетних періодів.

Запровадження середньострокового планування видатків місцевих бюджетів передбачає так зване «ковзне триріччя», зміст якого полягає у тому, що бюджет затверджується на поточний рік, проекти бюджетів на два подальші роки затверджуються окремо. Після завершення першого року триріччя раніше затверджені проектування стають основою для нового бюджету і до них додається наступний третій рік. Таким чином зазначене планування забезпечує бюджетну стабільність, передбачуваність та можливість реагування на змінну ситуацію, реструктуризацію зобов'язань, реалізацію нових пріоритетів бюджетної політики.

Середньострокове планування видатків місцевого самоврядування є безперервним, багаторівневим і централізованим процесом, який спрямований на уникнення дисбалансу між видатками та потребою для реалізації заходів бюджетної політики з надання місцевими органами влади суспільних послуг згідно визначених пріоритетів.

Запровадження системи середньострокового планування видатків місцевих бюджетів відкриває такі можливості: підтримка збалансованості державного та місцевих бюджетів, узгодження стратегічних планів діяльності головних розпорядників коштів з наявними бюджетними ресурсами; посилення контролю за дотриманням принципу результативності видатків та доцільності продовження їх фінансування у перспективі; прогнозування майбутніх тенденцій і впровадження необхідних заходів для досягнення запланованого результату, підвищення передбачуваності державної та місцевої бюджетної політики; підвищення відповідальності головних розпорядників за ефективне та раціональне використання бюджетних коштів.

При плануванні видатків місцевих бюджетів на середньострокову перспективу важливо, щоб учасники бюджетного процесу розуміли важливість та необхідність кожного етапу середньострокового бюджетного планування та його взаємозв'язок з бюджетом на поточний рік. Здійснення середньострокового планування видатків місцевого самоврядування передбачає два основних етапи: розробка та схвалення бюджетного прогнозу на основі макроекономічного прогнозу на перспективу; коригування показників планового або поточного року, уточнення показників на наступні роки.

Першим кроком у здійсненні середньострокового планування видатків місцевого бюджету є оцінка наявних ресурсів з урахуванням макроекономічних тенденцій, зокрема динаміки реального валового внутрішнього продукту, індексу споживчих цін, соціальних стандартів. На основі прогнозного обсягу валового внутрішнього продукту розроблено середньостроковий прогноз видатків місцевих бюджетів на 2019-2023 роки (табл.3.2.1).

Таблиця 3.2.1.

Середньостроковий прогноз видатків місцевих бюджетів
на 2019-2023 роки

Функціональна класифікація	Питома вага видатків місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті, відсотки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Загальнодержавні функції	0,78	0,78	0,76	0,76	0,74
Економічна діяльність	0,72	0,72	0,73	0,74	0,75
Житлово-комунальне господарство	0,76	0,78	0,78	0,80	0,80
Охорона здоров'я	3,38	3,40	3,44	3,46	3,48
Духовний та фізичний розвиток	0,56	0,56	0,57	0,57	0,58
Освіта	5,15	5,18	5,24	5,30	5,32
Соціальний захист та соціальне забезпечення	3,85	3,87	3,90	3,94	3,96
Інші видатки	0,22	0,22	0,23	0,23	0,24
Всього видатки	15,42	15,51	15,65	15,80	15,87

Прогнозний середній показник питомої ваги видатків місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті за 2016-2020 роки становить 15,65 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на освіту – 5,24 відсотка; соціальний захист та соціальне забезпечення – 3,90; охорону здоров'я – 3,43 відсотка; найменше – видатки на духовний та фізичний розвиток – 0,57 відсотка, економічну діяльність – 0,73; загальнодержавні функції – 0,76; житлово-комунальне господарство – 0,78 відсотка.

Під час перспективного планування видатків місцевих бюджетів важливим є визначення обсягів прийнятих видаткових зобов'язань на середньостроковий період та їх врахування при формуванні видаткової частини місцевих бюджетів планового року. Таким чином забезпечується зв'язок річного та середньострокового планування видатків місцевих бюджетів, що є необхідним для підвищення прозорості бюджетного процесу та відповідальності всіх його учасників.

Видаткова частина місцевих бюджетів здійснює достатньо відчутний вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального добробуту населення країни. У зв'язку з цим важливого значення набуває проблема оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів за напрямками соціально-економічного розвитку та забезпечення відповідності структури видатків місцевих бюджетів визначеним стратегічним пріоритетам. Бюджетна політика повинна бути орієнтована на перспективу, виходити з чіткого розуміння фінансових можливостей адміністративно-територіальних одиниць, забезпечувати передбачуваність умов формування бюджетів усіх рівнів. Річний бюджет повинен бути результатом тривалих розробок і напрацювань, науково обґрунтованих і узгоджених оцінок перспектив соціально-економічного розвитку держави та регіонів.

Наступним етапом у процесі управління видатками місцевих бюджетів є їх виконання, яке базується на принципах плановості, цільового спрямування коштів, ефективного та результативного їх використання, додержання режиму

економії та здійснення постійного контролю за використанням бюджетних коштів місцевого самоврядування. Принцип плановості означає, що бюджетні призначення головним розпорядникам коштів визначаються рішенням про місцевий бюджет та виділяються відповідно до нього, встановлені повноваження мають кількісні та часові обмеження. Принцип цільового спрямування передбачає результативність діяльності головних розпорядників коштів, тобто виконання завдань з найменшими витратами фінансових ресурсів. Принцип постійного контролю надає можливість виявити недоліки, своєчасно їх усунути, а також оцінити правильність визначення обсягів фінансових ресурсів.

Ефективність бюджетної політики на місцевому рівні залежить від результативності виконання місцевих бюджетів, яку визначають шляхом оцінки ефективності їх видатків, що є основним інструментом впливу на соціально-економічні процеси. З огляду на зазначене, необхідними складовими у системі управління видатками місцевих бюджетів мають стати контроль за використанням бюджетних коштів з метою оцінки рівня ефективності виконання місцевими органами влади видаткових повноважень.

Порівняння результатів виконання місцевими органами влади покладених на них повноважень доцільно здійснювати щорічно, в кінці бюджетного періоду. Результати таких досліджень є важливим джерелом інформації для органів державної влади, зокрема Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної фінансової інспекції України, Рахункової палати України, Державної податкової служби України.

Сукупність бюджетних програм місцевого самоврядування в галузях освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, житлово-комунального господарства та інші повинні розроблятися з урахуванням єдиних методологічних підходів до формування місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом.

Підвищення рівня обґрунтованості бюджетного планування, забезпечення послідовності та передбачуваності у проведенні бюджетної політики на місцевому рівні в сучасних умовах набувають особливої значущості. З метою

реалізації зазначеного доцільним є запровадження середньострокового планування видатків місцевих бюджетів, яке повинно ґрунтуватись на забезпеченні взаємозв'язку бюджетних показників зі стратегічними цілями бюджетної політики. Зазначене сприятиме підвищенню ефективності розподілу та використання коштів місцевих бюджетів, досягненню стабільності у проведенні фінансово-економічної політики, посиленню контролю за дотриманням принципу результативності видатків місцевого самоврядування та доцільності продовження їх фінансування у наступних бюджетних періодах. Планування видатків місцевих бюджетів повинно здійснюватись із урахуванням результатів їх виконання у попередніх бюджетних періодах. Для проведення оцінки рівня ефективності виконання органами місцевої влади видаткових повноважень доцільно використовувати такі групи показників: планові та фактичні бюджетні показники, фінансові коефіцієнти, показники результативності використання бюджетних коштів, показники вартості одиниці послуги, продукту. Під час перспективного планування видатків місцевих бюджетів важливим є визначення обсягів прийнятих видаткових зобов'язань на середньостроковий період та їх врахування при формуванні видаткової частини місцевих бюджетів планового року. Таким чином забезпечується зв'язок річного та перспективного планування видатків місцевих бюджетів, що є необхідним для підвищення прозорості бюджетного процесу та відповідальності всіх його учасників.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження теоретичних та практичних питань становлення системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування зроблені наступні висновки:

Фінансове забезпечення місцевого самоврядування є важливою складовою фінансово-бюджетної політики. Роль і значення місцевих бюджетів визначаються поставленими цілями та пріоритетами суспільного розвитку. Складовою сучасної бюджетної системи є місцеві фінанси, які у достатній мірі спроможні вирішувати стратегічні цілі і завдання бюджетної політики, бути надійною основою місцевого самоврядування. В умовах економічних перетворень важливим є посилення ролі органів місцевого самоврядування в системі управління фінансами держави.

Система фінансового забезпечення місцевого самоврядування відіграє вагомую роль у досягненні поставлених завдань соціально-економічного розвитку країни, виконанні органами місцевого самоврядування відповідних суспільних функцій. Місцеві бюджети впливають на соціально-економічні процеси та суспільні відносини, обґрунтований рівень фінансового забезпечення надає змогу для підвищення якісного рівня соціального захисту населення.

Зарубіжний досвід фінансового забезпечення місцевого самоврядування доводить, що реформування цієї сфери повинно здійснюватись із врахуванням особливостей соціально-економічного розвитку регіонів, державного та адміністративно-територіального устрою, рівня розвитку фінансово-економічних відносин. Визначеною тенденцією в останні десятиліття є удосконалення механізму міжбюджетного регулювання, подальше зміцнення фінансового забезпечення та посилення самостійності органів місцевого самоврядування, що сприяє підвищенню ефективності формування місцевих бюджетів.

Зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування залишається одним із найвагоміших завдань формування місцевих бюджетів в умовах достатньо обмежених бюджетних ресурсів. Важливим при цьому є обґрунтування власних та закріплених джерел наповнення місцевих бюджетів.

Бюджетна політика на місцевому рівні повинна забезпечувати дієвий вплив на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць.

Одним із основних чинників забезпечення збалансованості соціально-економічного розвитку територій є досягнення стабільності та прогнозованості місцевих бюджетів. Прогнозний середній показник питомої ваги видатків місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті на 2019-2023 роки становить 15,65 відсотка, найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на освіту – 5,24 відсотка; соціальний захист та соціальне забезпечення – 3,90; охорону здоров'я – 3,43 відсотка; найменше – видатки на духовний та фізичний розвиток – 0,57 відсотка, економічну діяльність – 0,73; загальнодержавні функції – 0,76; житлово-комунальне господарство – 0,78 відсотка.

Здійснення дієвих перетворень шляхом використання обґрунтованих методів та інструментів фінансового забезпечення місцевого самоврядування дозволить зміцнити фінансову основу місцевих бюджетів. Доцільним є удосконалення системи міжбюджетного регулювання за допомогою якісних і кількісних індикаторів. Для посилення результативності міжбюджетного регулювання важливим є упорядкування та системний перегляд фінансових нормативів бюджетної забезпеченості.

Зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування можливе за умови удосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів через запровадження відповідних державних соціальних стандартів та фінансових нормативів по видатках бюджету, які делегуються місцевому самоврядуванню. Фінансове забезпечення територіальних громад можливо підвищити за умови забезпечення відповідності між завданнями органів місцевого самоврядування і ресурсами, необхідними для їх виконання, збільшенням питомої ваги власних бюджетних надходжень у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів.

Важливого значення набуває підвищення ефективності використання фіскальних інструментів з метою взаємоузгодження дохідних та видаткових повноважень місцевого самоврядування, удосконалення підходів до

моделювання фінансово-економічних процесів, у тому числі щодо планування податкових надходжень, що дозволить підвищити дієвість формування доходів місцевих бюджетів.

Удосконалення системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування повинно мати комплексний характер та передбачати реалізацію заходів у сфері розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності, визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування здатних забезпечити доступність та належну якість публічних послуг, що надаються такими органами, а також необхідної для цього фінансової бази.

Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації бюджетної політики щодо децентралізації, визначення відповідної структури дохідної частини місцевих бюджетів різних рівнів. Фінансова децентралізація певним чином сприяє макроекономічній стабілізації, упорядкуванню видатків бюджету, одним із важливих аспектів цього є створення умов для економічної конкуренції між адміністративно-територіальними одиницями.

Оптимальна структура дохідної та видаткової частини місцевих бюджетів, встановлення чіткого взаємозв'язку між запланованими та фактичними обсягами доходів місцевих бюджетів сприятиме посиленню ефективності бюджетної політики на місцевому рівні, формуванню збалансованих місцевих бюджетів, що підвищить рівень керованості системи управління місцевими фінансами.

Враховуючи необхідність зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування, інститут місцевих фінансів має адаптуватися до інституційних перетворень фінансово-економічного середовища, циклічності економіки, динаміки і тенденцій суспільного розвитку.

Для реалізації принципів ефективного функціонування місцевого самоврядування необхідно забезпечити належний рівень фінансування відповідних суспільних потреб, виходячи із основних завдань органів місцевого самоврядування на основі дієвого бюджетного планування та використання бюджетних коштів.

Створення належних фінансових умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування своїх завдань і функцій передбачає взаємоузгодження наявних ресурсів і видаткових зобов'язань, необхідних для здійснення визначених повноважень органів місцевого самоврядування. Важливим є забезпечення подальшого розвитку методологічних підходів до формування місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом, що сприятиме посиленню ступеню впливу регулювання міжбюджетних відносин на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць; удосконалення методологічних засад оцінки результативності бюджетних програм при складанні та виконанні місцевих бюджетів, з врахуванням відповідних інтегрованих показників, що надасть можливість для своєчасного коригування обсягу та структури доходів та видатків бюджетів місцевого самоврядування з метою підвищення рівня бюджетної збалансованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадида М.П. Податкова база місцевого самоврядування : [монографія] / М.П. Бадида. – Ужгород, 2010. – 408 с.
2. Біленчук П. Д. Місцеве самоврядування в Україні (Муніципальне право) / П. Д. Біленчук, В. В. Кравченко. – К. : Атака, 2000. – 304 с.
3. Буряченко А. Є. Удосконалення фінансового механізму місцевих бюджетів / А. Є. Буряченко, М. П. Палій // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 13–18.
4. Буряченко А.В. Фінансовий потенціал регіонального розвитку: монографія / А.В. Буряченко. – К.: КНТЕУ, 2013. – 342с.
5. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: монографія / за заг. ред. Л. Л. Тарангул; Нац. унів-т ДПС України. – Ірпінь, К.: Фенікс, 2012. – 532 с.
6. Бюджетна система /за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К.: Центр учбов. літер.; Тернопіль: Екон. Думка, 2012. - 871 с.
7. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / за заг. ред. А.А. Мазаракі. - Київ : КНТЕУ, 2010. - 409 с.
8. Бюджетна система: / [Опарін В. М., Малько В. І., Кондратюк С. Я., Коломієць Г. Б.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 336 с.
9. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку : монографія / [Лисяк Л. В. та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. В. Лисяк ; Дніпропетр. держ. фінанс. акад. - Дніпропетровськ : ДДФА, 2015. – 396 с.
10. Бюджетний кодекс України : Закон Верховної Ради України від 8 липня 2010 року № 2456-VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 151.
11. Василик О. Д. Державні фінанси України / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 608 с.
12. Василик О. Д. Теорія фінансів / Василик О. Д. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.

13. [Василик О.Д. Бюджетна система України — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 544 с.](#)
14. Васильєв Н. Роль місцевих податків і зборів у забезпеченні фінансової незалежності органів місцевого самоврядування / Н. Васильєв // Управління сучасним містом. — 2004. — № 10–12. — С. 306–310.
15. Волохова І.С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / І.С. Волохова; Одеський державний економічний університет. — Одеса: Атлант, 2010.— 234с.
16. Герчаківський С. Д. Місцеве оподаткування в Україні: традиції, реалії та напрями удосконалення / С. Д. Герчаківський // Фінанси України. — 2000 — № 2. — С. 44–49.
17. Глущенко Ю.А. Міжбюджетні відносини та фінансові забезпечення регіонів // Наукові праці НДФІ. — 2004. - С.237-264.
18. Гушта О. В. Шляхи зміцнення бюджетів органів місцевого самоврядування / О. В Гушта // Фінанси України. — 2000. — № 2. — С. 69–73.
19. Далевська Т.А. Видатки бюджетів місцевого самоврядування у системі регулювання міжбюджетних відносин / Т.А.Далевська // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. — 2016. — № 29/2. — С. 516–521.
20. Далевська Т.А. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування як основа економічного розвитку територій : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. [«Фінансова політика у системі соціально-економічного розвитку України»], (Київ, 13–14 квіт. 2016 р.) / І.Я. Чугунов, М.В.Тарасюк, Т.В.Канєва та ін.; відп. за вип. І.Я. Чугунов. — Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. — С. 97–98.
21. Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.2010 № 1149 [Електронний ресурс]: — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

22. Домбровский А. Н. Резервы доходов и эффективность расходов местных бюджетов / А. Н. Домбровский // Финансы. – 2008. – № 4. – С. 21–24.
23. Економічна демократія та розвиток місцевого самоврядування в Україні : [зб.наук.статей / наук. ред. Жаліла Я.]. – К. : Альтерпрес, 2003.
24. Європейська хартія місцевого самоврядування: за станом на 15 липн. 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
25. Загальні відомості про Швецію. Місцеве самоврядування у Швеції. – К. : Шведський Інститут, 2001.
26. Зайчикова В. В. Місцеві фінанси України та європейських країн / В. В. Зайчикова. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с.
27. Зайчикова В. В. Прогнозування доходів місцевих бюджетів у процесі міжбюджетного регулювання / В. В. Зайчикова // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 69–81.
28. Зайчикова В. В. Шляхи зміцнення власної дохідної бази місцевого самоврядування / В. В. Зайчикова // Наукові праці НДФІ. – 2003. – № 1 (20). – С. 61–68.
29. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія / І. В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
30. Запатріна І. В. Програмно-цільовий метод бюджетування у контексті стратегічного та середньострокового планування / І. В. Запатріна, Т. Б. Лебеда // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 18–31.
31. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації: монографія / В.Р.Сіденко, М.І.Скрипниченко, В.С.Пономаренко, І.Я.Чугунов та ін.; за заг.ред В.Р.Сіденка. – К.: Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2017. – 648 с.
32. Кампо В. М. Місцеве самоврядування в Україні / В. М. Кампо – К. : Ін Юре, 1997. – 36 с.

33. [Кириленко О. Теоретичні та практичні аспекти фінансового механізму забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні / О.Кириленко // Світ фінансів. – 2010. – № 1. – С. 17–27.](#)
34. Кириленко О.П. Місцеві фінанси: Підручник / За ред. О.П. Кириленко. — К. : М65 Знання, 2006. — 677 с.
35. Кириленко О.П. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій : монографія / О. П. Кириленко, О. І. Тулай, Т. О. Кізима та ін.; за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, «Економічна думка», 2008. – 376 с.
36. Конституція України: №254к/96ВР Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. - [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
37. Котляревський С. Бюджет и местные финансы / Котляревський С. – М. : 1926. – 145 с.
38. Корнєва О. В. Шляхи розвитку місцевого самоврядування України в контексті досвіду держав Європейського Союзу [Текст] / О. В. Корнєва. – Д.: Вид-во ДНУ, 2012. – 168 с.
39. Кравченко В. В. Місцеве самоврядування в Україні: історія, сучасність, перспективи розвитку / В. В. Кравченко, Н. В. Кравченко. – К. : Арарат-Центр, 2000. – 206 с.
40. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України / В. І. Кравченко. – К. : Знання, 1999. – 487 с.
41. Кравченко В. І. Фінанси місцевих органів влади України: Основи теорії та практики / Кравченко В. І. – К. : НДФІ, 1997. – 276 с.
42. Кравченко В.І. Фінанси місцевого самоврядування України: проблеми становлення (1989–2001). – К.: Видавничий дім "KM Academia", 2001. – 460 с.
43. Крайник О. П. Місцеві бюджети / Крайник О. П. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2007. – 184 с.

44. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : [моногр.] / Л.В. Лисяк. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
45. Лисяк Л.В. Напрями підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів України / Л.В.Лисяк, К.М.Роменська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – №3 (156). – С. 100–104.
46. Лук'яненко І. Г. Трансформація джерел доходів місцевих бюджетів в Україні / І. Г. Лук'яненко // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 31–39.
47. Луніна І. О. Державні фінанси України у перехідний період / Луніна І. О. – Х. : Форт, 2000. – 296 с.
48. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: монографія / І.О. Луніна. - К.: Наукова думка, 2006. - 432 с.
49. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 373 с.
50. Макогон В. Д. Прогнозна оцінка дохідної частини місцевих бюджетів / В. Д. Макогон // Наукові праці НДФІ. – 2007. – Вип. 4 (41). – С. 67–74.
51. Макогон В. Д. Розвиток системи формування доходів місцевих бюджетів в Україні / В. Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2007. – № 6. – С. 85–93.
52. Макогон В. Д. Середньостроковий прогноз доходів місцевих бюджетів / В. Д. Макогон // Таврійський економічний журнал. – 2008. – № 1. – С. 82–85.
53. Макогон В. Д. Формування доходів місцевих бюджетів в Україні / В. Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 4. – С. 25–31.
54. Макогон В.Д. Основи регулювання міжбюджетних відносин / В.Д. Макогон // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – №12. – С.21–24.
55. Максюта А.А., Чугунов І.Я. Бюджетна складова суспільного розвитку / А.А. Максюта, І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С. 45–54.

56. Місцеві бюджети. – К. : Федерація профспілок України, 2005. – 17 с.
57. Місцеві фінанси / [О. П. Кириленко, О. В. Квасовський, А. В. Лучка та ін]. – К. : Знання, 2006. – 677 с.
58. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформаціях : монографія / за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 376 с.
59. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
60. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/>
61. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
62. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.sta.gov.ua
63. Офіційний сайт Євростату. – Режим доступу до інформації: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.
64. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень. – Режим доступу: www.ibser.org.ua.
65. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Доступний з <http://www.me.gov.ua/>
66. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua.
67. П'ятаченко Г. О. Становлення та розвиток фінансів України (1917–2003) / П'ятаченко Г. О. – К. : НДФІ, 2005. – 784 с.
68. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України / Пасічник Ю. В. – К. : Знання-Прес, 2006. – 607 с.
69. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн. – К.: Знання – Прес., 2002. – 495 с.

70. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади /О.Кириленко, Б.Малиняк, В.Письменний, В.Русін/ Асоціація міст України. – К., ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 396 с.
71. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 роки» від 31.05.2017 р. № 411. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/411-2017-п>
72. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування. / [М. Пітцик, В. Кравченко, Є. Монько та ін.]. – К. : Рада Європи та Асоціація міст України, 2000. – 136 с.
73. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України за станом на 28.12.2014 р. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 28.12.2014 № 80-VIII: Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
74. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України за станом на 25.12.2015 р. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 25.12.2015 № 928-VIII: Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
75. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України за станом на 21.12.2016 № 1801-VIII. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 21.12.2016 № 1801-VIII: Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
76. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України за станом на 07.12.2017 № 2246-VIII. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 07.12.2017 № 2246-VIII: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
77. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
78. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон Верховної Ради України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

79. Про Основні напрями бюджетної політики на 2016 рік : Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2015 року № 314-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
80. Про Основні напрями бюджетної політики на 2017 рік : Постанова Верховної Ради України від 24 червня 2016 року № 478-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
81. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон Верховної Ради України від 15 липн. 1997 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України ; офіц. вид. – 1997. – № 38. – ст. 249. – С. 668.
82. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2015 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.04.2014 р. № 385-р – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
83. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 р. № 411-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
84. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2019-2021 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 р. № 315-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/315-2018-%D1%80/>
85. Розвиток бюджетного процесу в умовах економічних перетворень : монографія / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина. – К. : Кондор, 2012. – 376 с.
86. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 308 „Про схвалення Концепції реформування місцевих бюджетів” / Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до розпорядження : www.rada.gov.ua. – Назва з титул. екрану.
87. Сазонець І. Л. Управління місцевими фінансами / І. Л. Сазонець. – К. : ЦНЛ, 2006. – 263 с.

88. Стратегія управління державними фінансами на 2017-2021 роки: 8.02.2017 [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kabmin-ukhvalyv-stratehiuu-upravlinnia-derzhavnymy-finansamy-na--roky?category=bjudzhet>
89. Суховірська О. Б. Фінансові ресурси місцевих органів влади / О. Б. Суховірська // Фінанси України. – 2002. – № 11. – С. 61–67.
90. Теорія фінансів / В.М. Федосов, С.І. Юрій. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
91. Фінанси / за ред. І.О.Лютого. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 728 с.
92. Фінанси України: інституційні перетворення та напрямки розвитку: монографія / за ред. І.Я. Чугунова. – Київ: ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.
93. Формування фінансового механізму сталого розвитку України : монографія / О. І. Тулай, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.] ; за ред. О. П. Кириленко, О. І. Тулай. - Тернопіль : ТНЕУ, 2017. - 413 с.
94. Циммерман Х. Муниципальные финансы / Пер. с нем. – М. : Издательство «Дело и Сервис». – 2003. – 352 с.
95. Чугунов І. Я. Аналіз тенденцій планування та виконання дохідної частини місцевих бюджетів / І. Я. Чугунов // Економіст. – 2000. – № 12. – С. 48–50.
96. Чугунов І. Я. Бюджет Української РСР у складі бюджетної системи СРСР / І. Я. Чугунов // Наукові праці НДФІ. – 2005. – № 4 (33). – С. 3–26.
97. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / Чугунов І. Я. – К. : НІОС, 2003. – 488 с.
98. Чугунов І. Я. Перспективне прогнозування і планування бюджетних показників України на 2007–2009 роки / І. Я. Чугунов, І. Ф. Книщенко // Наукові праці НДФІ. – 2005. – № 3 (32). – С. 9–22.
99. Чугунов І. Я. Планування дохідної частини місцевих бюджетів / І. Я. Чугунов // Фінанси України. – 2001. – № 12. – С. 38–47.

100. Чугунов І. Я. Планування і виконання дохідної частини місцевих бюджетів у механізмі бюджетного регулювання / І. Я. Чугунов // Регіональна економіка. – 2002. – № 4. – С. 194–199.
101. Чугунов І. Я. Теоретико-методологічні засади перспективного прогнозування доходів місцевих бюджетів / І. Я. Чугунов, В. Д. Макогон // Наукові праці НДФІ. – 2007. – Вип. 2 (39). – С. 3–14.
102. Чугунов І. Я. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 4. – С. 13–22.
103. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І.Я. Чугунов; Міністерство фінансів України. Науково-дослідний фінансовий ін-т. - К.: НІОС, 2003. - 488 с.
104. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 5. – С. 64–77.
105. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І.Я. Чугунов. - К. : НДФІ, 2005. - 259 с.
106. Чугунов І.Я., Брижан К.В. Бюджетна політика в умовах трансформації економіки // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. – 2017. – № 32/1. – С. 241–251.
107. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень// Економічний часопис-XXI. –2016. № 3-4(2). – С. 66–69.
108. Шильникова О.М. Формування доходів місцевих бюджетів // Фінанси України. - № 4. – 2002. – С.54 - 57

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А1

Динаміка доходів місцевих бюджетів України у 2009-2017 роках, млрд.грн.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податкові надходження	31,0	45,0	59,0	59,0	68,0	73,0	86,0	91,0	87,0
Неподаткові надходження	5,0	6,0	8,0	8,0	9,0	11,0	13,0	12,0	12,0
Доходи від операцій з капіталом	3,0	5,0	5,0	3,0	3,0	2,0	2,0	1,0	1,0
Цільові фонди	2,0	3,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,0	1,0	0,0
Офіційні трансферти від органів державного управління	34,0	45,0	59,0	62,0	78,0	95,0	124,0	116,0	131,0
Всього	75,9	107,1	137,5	134,6	159,4	181,5	225,2	221,0	231,7

Додаток Б

Таблиця Б1

Структура доходів місцевих бюджетів України у 2009-2017 роках, %

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податкові надходження	40,8	42,0	42,9	43,8	42,7	40,2	38,2	41,2	37,5
Неподаткові надходження	6,6	5,6	5,8	5,9	5,6	6,1	5,8	5,4	5,2
Доходи від операцій з капіталом	4,0	4,7	3,6	2,2	1,9	1,1	0,9	0,5	0,4
Цільові фонди	2,6	2,8	1,5	1,5	1,3	0,6	0,4	0,5	0,0
Офіційні трансферти від органів державного управління	44,9	41,9	42,9	46,1	48,9	52,3	55,1	52,5	56,5

Додаток В

Таблиця В1

Частка доходів місцевих бюджетів України у ВВП за 2009-2017 роки, %

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податкові надходження	5,70	6,24	6,22	6,46	6,28	5,61	6,09	6,25	5,55
Неподаткові надходження	0,92	0,83	0,84	0,88	0,83	0,84	0,92	0,82	0,77
Доходи від операцій з капіталом	0,55	0,69	0,53	0,33	0,28	0,15	0,14	0,07	0,06
Цільові фонди	0,37	0,42	0,21	0,22	0,18	0,08	0,07	0,07	0,0
Офіційні трансферти від органів державного управління	6,25	6,24	6,22	6,79	7,20	7,30	8,79	7,97	8,36
Всього	13,95	14,86	14,50	14,74	14,72	13,94	15,96	15,19	14,79

Додаток Г

Таблиця Г1

Видатки місцевих бюджетів України у 2009-2017 роках, млрд.грн.

Функціональна класифікація	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	5,7	7,4	9,1	8,3	10,2	9,9	10,6	11,6	11,0
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,1	0,1	2,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3
Економічна діяльність	6,9	10,8	12,6	6,5	7,8	12,4	13	9,5	9,2
Охорона навколишнього природного середовища	0,3	0,4	0,5	0,7	0,6	0,9	1,2	1,0	0,9
Житлово-комунальне господарство	7,9	5,2	8,5	7,2	4,6	8,4	19,7	7,6	17,7
Охорона здоров'я	15,6	20,4	26,2	29	36	38,7	47,1	48,7	46,6
Духовний та фізичний розвиток	2,9	3,7	5	5,1	6,4	6,9	8,2	8,5	9,0
Освіта	21,7	29,2	39,4	42,8	51	59	71,2	74,6	71,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення	11,3	19,3	23,4	27,4	35,2	41,9	50	56,5	57,5
Разом	72,4	96,5	126,9	127,2	152,1	178,3	221,2	218,2	223,5
Всього	75,8	104,9	139,1	136,3	159,8	181	222,5	219,9	225,7

Додаток Д

Таблиця Д1

Структура видатків місцевих бюджетів України у 2009-2017 роках, %

Функціональна класифікація	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	7,52	7,05	6,54	6,09	6,38	5,47	4,76	5,28	4,87
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,13	0,10	1,58	0,15	0,19	0,11	0,09	0,09	0,13
Економічна діяльність	9,10	10,30	9,06	4,77	4,88	6,85	5,84	4,32	4,08
Охорона навколишнього природного середовища	0,40	0,38	0,36	0,51	0,38	0,50	0,54	0,45	0,40
Житлово-комунальне господарство	10,42	4,96	6,11	5,28	2,88	4,64	8,85	3,46	7,84
Охорона здоров'я	20,58	19,45	18,84	21,28	22,53	21,38	21,17	22,15	20,65
Духовний та фізичний розвиток	3,83	3,53	3,59	3,74	4,01	3,81	3,69	3,87	3,99
Освіта	28,63	27,84	28,32	31,40	31,91	32,60	32,00	33,92	31,63
Соціальний захист та соціальне забезпечення	14,91	18,40	16,82	20,10	22,03	23,15	22,47	25,69	25,48

Додаток Е

Таблиця Е1

Частка видатків місцевих бюджетів України у ВВП за 2009-2017 роки, %

Функціональна класифікація	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	1,05	1,03	0,96	0,91	0,94	0,76	0,75	0,80	0,70
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,02	0,01	0,23	0,02	0,03	0,02	0,01	0,01	0,02
Економічна діяльність	1,27	1,50	1,33	0,71	0,72	0,95	0,92	0,65	0,59
Охорона навколишнього природного середовища	0,06	0,06	0,05	0,08	0,06	0,07	0,09	0,07	0,06
Житлово-комунальне господарство	1,45	0,72	0,90	0,79	0,42	0,65	1,40	0,52	1,13
Охорона здоров'я	2,87	2,83	2,76	3,18	3,33	2,97	3,34	3,35	2,97
Духовний та фізичний розвиток	0,53	0,51	0,53	0,56	0,59	0,53	0,58	0,58	0,57
Освіта	3,99	4,05	4,16	4,69	4,71	4,53	5,05	5,13	4,56
Соціальний захист та соціальне забезпечення	2,08	2,68	2,47	3,00	3,25	3,22	3,54	3,88	3,67
Разом	13,30	13,39	13,38	13,93	14,05	13,69	15,67	15,00	14,27
Всього	13,93	14,56	14,67	14,92	14,76	13,90	15,77	15,11	14,41

Додаток Ж

Таблиця Ж1

Частка видатків на соціальні цілі у загальній сумі видатків місцевих бюджетів та ВВП України, %

Вид видатків	2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017	
	Частка у загальній сумі видатків	Частка у ВВП	Частка у загальній сумі видатків	Частка у ВВП	Частка у загальній сумі видатків	Частка у ВВП	Частка у загальній сумі видатків	Частка у ВВП	Частка у загальній сумі видатків	Частка у ВВП	Частка у загальній сумі видатків	Частка у ВВП	Частка у загальній сумі видатків	Частка у ВВП	Частка у загальній сумі видатків	Частка у ВВП	Частка у загальній сумі видатків	Частка у ВВП	Частка у загальній сумі видатків*	Частка у ВВП
Видатки на соціальні цілі, усього	79,1	8,6	76,9	9,0	74,0	8,3	75,6	8,9	71,1	9,4	75,3	10,1	74,0	9,9	82,0	11,4	84,4	11,8	82,2	11,2
у тому числі																				
Охорона здоров'я	24,0	2,6	23,4	2,8	22,5	2,5	23,0	2,7	21,6	2,9	21,1	2,8	20,7	2,8	22,8	3,2	23,6	3,3	21,7	3,0
Духовний та фізичний розвиток	4,0	0,4	4,5	0,5	4,4	0,5	4,2	0,5	4,1	0,5	3,8	0,5	3,9	0,5	4,1	0,5	4,2	0,6	3,9	0,5
Освіта	29,4	3,2	29,4	3,5	28,7	3,2	32,4	3,8	29,9	4,0	30,2	4,1	31,1	4,2	33,7	4,7	33,5	4,7	33,1	4,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,7	2,4	19,6	2,3	18,5	2,1	16,1	1,9	15,5	2,1	20,1	2,7	18,3	2,4	21,4	3,0	23,1	3,2	23,5	3,2
Видатки на інші цілі	20,9	2,3	23,1	2,7	26,0	2,9	24,4	2,9	28,9	3,9	24,7	3,3	26,0	3,5	18,0	2,5	15,6	2,1	17,8	2,4
Разом видатків	100	11,0	100	11,8	100	11,2	100	11,8	100	13,3	100	13,4	100	13,4	100	13,9	100	13,9	100	13,6